

САХА РЕСПУБЛИКАТЫН “ЛЕНСКАЙ ОРОЙУОН”
МУНИЦИПАЛЬНАЙ ХААБЫНА ТЭРИЛТЭ “Е.МЫРЕЕВ ААТЫНАН
БЭТИНЧЭ ОРТО ОСКУОЛАТА” “САРДААНА” ОҢО УБҮЙААНА

Методическай ыйынньык

Уһуйаанна улахан бөлөх оҕолоругар улахан дьон үлэтин
билиһиннэриини араас көрүнгүнэн тэрийии

Беченча 2021

Оґорооччулар:

Ефремова А.М., Саха Республикатын “Ленскай оройуон”
муниципальной хаабына тэрилтэ “Е.Мыреев аатынан Бэтинчэ орто
оскуолата” “Сардаана” оҕо уууяана

Рецензент:

Дедюкина М.И., педагогической наука кандидата. Дьокуускайдааҕы
педагогической институт.

Методической ыйынныкка улахан дьон улэтин билиһиннэрэр
былаан, кэнспиэктэр, саха суруйааччыларын улэ туһунан айымныылары,
хаартыскалар тибиллэн киирдилэр. Ыйынныкка тыа сириҥ үлэһиттэрин
үлэлэрин билиһиннэрэргэ араас улэ керуннэрэ киэнник сырдаттылынылар.

Методической ыйыннык оскуолаҕа кииринэн иннинээҕи саастаах
оҕолору иитэр-үөрэтэр тэрилтэлэриитээччилэригэр, төрөппүттэргэ уонна
педагогической хайысхалаах үөрэх устудьуоннарыгар көмөлөөх буолуон
сөп.

ИЙИНЭЭБИТЭ

Кирии.....	4
1.Улахан бөлөх оҕолоругар улахан дьон үлэтин кытары билиһиннэри дьарыктарын былаан.....	10
2. Оҕолору улахан дьон үлэтин кытары билиһиннэри дьарыктарын кэниспиэктэрэ.....	19
3. Улэ туһунан саха суруйааччыларын уус-уран айымньылары.....	68
4. Хаартыскалар.....	74
Түмүк.....	98
Ааҕарга сүбэлэнэр литература.....	99

КИИРИИТЭ

РФ оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕолору иитэр-үөрэтэр эйгэтигэр туһуламмыт Концепциятыгар киһи тус култууратын төрүтүн туһунан этиллэр. Бу төрүт киһиэхэ киһилии айылгы, киһи-аймах уопсай сыаннастарын уонна олоҕун ньыматын быһыытынан көрдөрүллэр. Ол курдук, киһи олоҕун биир дэгиттэр ньымата, оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕо киһи быһыытынан сайдар төрүтүнэн үлэ буолар.

Оҕо киһи быһыытынан сайдыытыгар сүрүн суолтаны үлэнэн иитии ылар. Үөрэтии Федеральной государственной халыыбынан, «Социальной-коммуникативной сайдыы» диэн үөрэтии уобалаһын ис хоһооно оҕолор улахан дьон үлэлэригэр ытыктабылларын манньк соруктар нөнүө ситиһэри сабаҕалыыр:

- үлэ сайдыыта;
- бэйэ, атын дьон үлэтигэр уонна ол үлэ түмүктэригэр харыстабыллаах сыһыаны иитии;
- оҕолорго улахан дьон үлэтин туһунан бастакы өйдөбүлү олоҕурдуу, үлэ киһи уонна уопсастыба олоҕор суолтатын өйдөтүү.

Оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕону иитии аныгы үөрэбэр улахан дьон үлэтигэр биир биллээх сыһыаны олохтуур элбэх ньыма быһаарыллыбыта. Ол хайысха бастакы саҕалааччылар В.И. Логинов уонна М.В. Крулехт буолбуттара. Кинилэр санааларынан, оҕолору улахан дьон үлэтин процесстарын, үлэ араас бородууктатын онорууну кытары билиһиннэриэххэ наада. Ол түмүгэр оҕолорго улахан дьон үлэтин ис хоһоонун туһунан өйдөбүл үөскүүр эбит. С.А. Козлова, А.Ш. Шахманова уонна О.В. Дыбина этэллэринэн, оскуолаҕа киириэн иннинээҕи саастаах оҕолору үлэһит киһини, кини үлэбэ сыһыанын кытары билиһиннэриэххэ, идэ дьон наадыытыгар олобуран үөскүүрүн туһунан өйдөбүлү олоҕурдуохха наада. Үлэ хаамытын кытары оҕолору билиһиннэри киһи

дхайытын чопчу өйдүүргэ тухалыыр быһыы-майгы, ис хоһоон буолуохтаах эбит.

В.И. Логинова, Г.Г. Саморукова үлэлэригэр сурулларынан, улахан дьон үлэтин кытары билиһиннэри биричиинэ уонна онтон тахсар түмүк сибээстэригэр тутулуохтаах: үлэ предметэ үлэ процеһыгар бүтэһиктээх бородуукта буолан тахсыытын көрдөрүллүөхтээх.

Улахан дьон үлэтин кытары оҕолору билиһиннэри оҕо киһи үлэтин ис хоһоонун, уопастыбаҕа үлэ суолтатын, дьон үлэҕэ сыһаннарын туһунан ылар өйдөбүлүн кэнэтэр ньыма буолар. Улахан дьон үлэтин кытары билсиһи оҕо интегративнай хаачыстыбаларын үөскээһинигэр улахан суолталаах.

Оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах оҕолору улахан дьон үлэтин кытары билиһиннэри үлэтин былаана манньк бириинсиптэргэ олобулар: көрдөрөн быһаарыы, систиэмэлээх сыһан, өйдөнүмтүө буолуу.

Бу былаан ситиһиһилээх буолуута бэсидэлэргэ, сынньаныыларга, экскурсияларга, кэтээн көрүүлэргэ матырыйаалы сөптөөхтүк талыыттан уонна төрөспүттэри кытары сүбэни холбоон үлэлииртэн тутулууктаах.

Бу босуобуйа оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах улахан бөлөх оҕолорун иитэр-үөрэтэр тэрилтэлэр устудьуоннарыгар, иитээччилэригэр улахан дьон үлэтин, чуолаан, тыа сириин хаһайыстыбатыгар сыһаннаах идэлэри кытары билиһиннэри үлэтигэр туһаналларыгар анаан оноһулунна.

Манна бэриллибит кэпсэтиилэр, экскурсиялар, көрсүһүүлэр, таһаарыылаах дьарыктар, үлэ кэниспиктэрин ис хоһоонноро оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах оҕолор тулалыыр эйгэни, улахан дьон идэлэрин туһунан сөптөөх өйдөбүлү ылалларыгар, кинилэр интэриэстэрин төһө кыалларынан эрдэ быһаарарга уонна сайыннарарга наадалаах, сөптөөх информацияны барытын биэрэллэр.

Кэлэр кэмнээх былаанна оџолор улахан дьон идэлэрин туһунан билиилэрин чинэтэргэ анаан дидактической, оруоллаах оонньуулар уонна саха суруйааччыларын хоһоонноро киирдилэр.

Методической ырытыыга сахалыы тылынан дьарык 16 кэниспизгэ, оџолор идэлэри, үлэ үнүстүрүмүөннэрин, үлэ бырассыастарын, түмүктээх бородуукталарын, араас идэлэр бэйэ-бэйэлэрин кытары сибээстэрин кытары билсэр аралдьыйыылара киирдэ.

Оџолору улахан дьон үлэтин кытары билиһиннэриин араас көрүгнэрин тэрийиигэ методической ыйыыллар.

Оскуолаџа кииринэн иннинээџи саастаах оџолору улахан дьон үлэлэрин кытары билиһиннэрэргэ манныктары учуоттуохха наада:

- оџо сааһын;
- араас психическэй бырассыастар уратыларын;
- оџо чугас эргиннээџи социальной эйгэтин усулуобуйаларын.

Инники үлэни былаанныырга улахан дьон үлэтин кытары билиһиннэриини үчүгэйдик толкуйдаан уонна араас халыыптары туһунан ыытыахха наада. Улахан дьон үлэтин кытары билиһиннэриин саамай хотутуулаах ньыматынан үлэ хаамыыта оџолор тус көрүүлэрэ, экскурсиялар, идэлээхтэри кытары көрсүһүүлэр буолаллар. Тоџо диэтэххэ, маныаха оџо ылар өйдөбүлэ ордук чуолкай, оттон ылар билиитэ ордук көдүүстээх буолар.

Үөрэтиин соруктарыттан уонна оџолор сайдыыларын таһымыттан сирдэтэн иитээччи хас биирдии бэлэмнэниллибит дьарык эбэтэр экскурсия сыалын эрдэттэн былаанныыр, тугу көрдөрөрүн, тугу кэпсиирин, ханнык ыйытыылары биэрэрин, үлэ тэриллэрин сүрүн хаачыстыбаларын быһаарарга, кэтээн көрүллэр көстүүлэр уратыларын билэргэ оџолорго ханнык дьайыылары онороллорун этэрин эрдэттэн толкуйдуур. Онуоха

кэтээн көрүү этаптарын уонна утумун үчүгэйдик толкуйдуохха наада. Манна бу көстүүнүүөрэтии эрэ харабынан көрүмүөххэ наада, кинини көннөрү дидактической босуобуйаҕа эрэ кубулулар сыһа. Оскуолаҕа кириэн иннинээҕи саастаах оҕолорго кэтээн көрүүнү ытарга бу дьарык оҕо эмоциятын хайаан да таарыйарын, онно дьайарын өйдүөххэ наада. Интэриэһи үөскэппит, үчүгэй иэйиилэри аҕалбыт дьарык оҕолорго ордук күүскэ өйдөнөн хаалар, дьайар, ол дьарык туһунан кинилэр билэр дьонноругар кэпсииллэрин ордук сөбүлүүллэр.

Экскурсия буолуон хас да күн иннинэ иитээччи оҕолорго кыра бэсиэдэни ытар. Бу бэсиэдэ сотору кэминэн буолуохтаах дьарыкка оҕолор интэриэстэрин тардар, оҕолорго туһалаах буолуон сөптөөх өйдөбүллэри сэргэхситэр сыаллаах ытыллар, ол иһин кинилэргэ дьарык сыалын этиллэр. Оҕолор ханна, тоҕо барыахтаахтарын, онно тийэн тугу көрүөхтээхтэрин, хомуйуохтаахтарын эрдэттэн билиэхтээхтэр.

Хас биридди экскурсия бырагырааматын ис хоһоонун оҕолор бука бары кыайан ылынар кыахтаах буолалларын учуоттаан оноһулуохтаах. Экскурсияны тэрийии уһуяанна буолар дьарыгы тэрийэрдээҕэр өрүү ыарахан буолар. Маннык дьарык кичэйэн бэлэмнэнии эрэ түмүгэр таһаарыылаах буолуон сөп.

Экскурсияны былаанныырыгар иитээччи экскурсия тиэмэтин уонна сыалын чуолкайдык быһаарар, бырагырааматын ис хоһоонун чопчулуур, экскурсия объектын бэлиэтиир. Экскурсиялыы тийиэхтээх сиргэ барар суол улахан сылаата суох буолара, оҕолору туруоруллубут сыалтан аралдьыппата олус суолталаах. Экскурсия миэстэтин быһаарарга оҕолор эт-хаан өттүнэн кыахтарын учуоттуохха наада. Буолуохтаах экскурсия миэстэтигэр эрдэ сылдыарыгар иитээччи айанныыр маршруту чуолкайдыыр, наадалаах объектары булар. Буолуохтаах экскурсия сиригэр эрдэ бара сылдыы дьарык былаанын чопчулуурга эрэ буолбакка, кинини ытыгы сүрүн ньымаларын толкуйдуурга туһалаах. Бу кэннэ иитээччи кэтээн көрүү утумун, оҕолор ылыахтаах билиилэрин ис хоһоонун уонна

кэрингин торумнуур; оџолор ханна бэйэлэрэ кэтээн көрүөхтэрин, ханна сынньаныхтарын сөбүн чуолкайдыыр.

Экскурсия сүрүн чааһа – бүтүн кэлэктиибинэн кэтээн көрүү. Манна дьарык бырагырааматын сүрүн соруктара быһаарыллаллар. Иитээччи оџолорго тэриллэр уонна көстүүлэр сүрүн характернай бэлиэлэрин өйдөөн көрөллөрүгэр көмөлөһөр. Ол араас ньыманан ситиһиллэр. Иитээччи ону бэйэтин кэпсээнинэн уонна быһаарыытынан ситэрэр.

Мань таһынан араас идэлээх дьону кытары көрсүһүүлэри тэрийэн ытыахха эмиэ сөп. Ыалдыт быһыытынан төрөппүттэри ынырыахха сөп. Чугас дьоннорун кытары манньк хардарыта сыһыан оџолорго дьин олохтон чуолкай холобуру биэрэр уонна кинилэргэ үлэ суолтатын, сүрүн өйдөбүлүн олобурдар, улахан дьон үлэбэ сыһыаннарын, үлэ уопсастыбага суолтатын быһааран биэрэр. Онуоха эбии оџо төрөппүтүн идэтэ атын дьонно хайдах курдук интэриэһинэйин, кини үлэтин түмүгэ төһө улахан суолталаабын туораттан кэтээн көрөн, чугас дьонунан киэн туттар санаага кэлэр.

Оџолор идэлэр тустарынан өйдөбүл ылалларыгар биир улахан суолталаах ньыманан дидактической оонньуулар буолаллар. Кинилэр оџоо үлэ кинитигэр ытыктабылы инэрэллэр, улахан дьон үлэтигэр интэриэһи үөскэтэллэр, бэйэлэрэ үлэлиир баҕа санааларын уһугуннараллар. Оскуолаба кириэн иннинээҕи саастаах оџолорго анаан манньк идэ туһунан өйдөбүл биэрэр дидактической оонньуулары ытан, иитээччи үлэ уонна араас идэ эйгэтин туһунан билиини систиэмэлээн биэрэр.

Араас идэлээх дьон дьарыктарын туһунан эрдэ ылыллыбыт билиини өссө сайыннаран биэрэргэ улахан суолтаны оруоллаах оонньуулар ылаллар. Бу оонньууларга оџолор араас оруолларга киирэллэр, ол кинилэр дьон үлэтин сөпкөөйдүүлэригэр көмөлөһөр.

Мань таһынан оџолор үлэбэ тус сыһыаннарын олохтуурга уус-уран айымньыны аабы улахан суолталаах буолар. Араас иэйиини күүскэ

биэрэринэн, уобарастары сатаан онгорорунан, сэргэбинэн кинигэ оҕолору үлэ үлүскэнигэр угуйар: интэриэстэрин, үлэбэ ытыктабылы, литература геройдарыгар майгынныыр, үчүгэйдик үлэлиир баҕа санааларын уһугуннарар.

Ордук таһаарыылаах усулуобуйа иитээччи оҕолору үлэ бырассыаһыгар сатаан киллэрдэбинэ тахсар. Маныаха иитээччи оҕолорго кинилэр кыайан толорор соруудахтарын биэриэн сөп, ол быыһыгар судургу көмөнүүтэрийиэхтээх.

Улахан дьон үлэбэ өрөкөтөбүллүүлээх холобуру көрдөрөр уһуйааннарга оҕолор үлэни сөбүлүүр буолан тахсаллар, кинилэргэ үлэлииргэ өй-санаа өттүнэн бэлэм буолуу үөскүүр, ол - үлэбэ иитии саамай сүрүн тирэбэ буолар.

Үлэттэн үөрэр, ону таһынан үлэ кинилэргэ бэйэлэригэр уонна тулалыыр дьонно туһалаабын өйдөөбүт-билбит оҕолор улахан дьон үлэтин сыаналыыр буолаллар.

Оҕолор улахан дьон үлэтин көрөллөрүн ордук үчүгэйдик бэйэлэрэ кыратык эмиэ тугу эрэ гыннахтарына интэриэһиргииллэр.

Онон, маннык хайысханан үлэни тэрийэргэ араас ньыманы туттуохха наада. Ол биһиэхэ оҕолору улахан дьон үлэтин кытары билиһиннэриигэ туруоруллубут соруктары ситиһэргэ ордук туһалаах буолар.

№	Улахан бөлөх оҕолоругар улахан дьон үлэтин кытары билиһиннэри дьарыктарын былаана								
	Кэпсэтии	Экскурсия	Көрсүһүү	Үлэни көрүү	Таһаары ылаах үлэлээһин	Үлэлээһин	Оруоллары нан оонньуулар	Уус-уран литератураны аабы	Дидактическэй оонньуулар
1.	Иитээччи уонна иитээччи көмөлөһөөч чүтүн үлэтин кытары билиһиннэр ии. Оҕолор уһуйаан үлэһиттэрин үлэлэрин туһунан өйдөбүллэрин кэнэтии уонна чуолкайдаа	Уһуйаанга баар кыра оҕолор бөлөхторүг эрыалдьытты барыы. Иитээччилэр оҕолору хайдах көрөрүн, оонньоторун көрүү. Иитээччи идэтигэр убаастабыл		Атын бөлөх иитээчитин үлэтин көрүү.	«Оҕо уһуйаана» диэн тиэмэбэ уруһуйдааһын. Оҕо кэтээн уонна болҕойон көрөр, көрбүтүн кумаабыга түһэрэр дьобурун сайыннарыы.	Иитээччигэ уонна иитээччи көмөлөһөөч чүтүгэр көмө. Оҕолор улахан дьонно көмөлөһөллөрүгэр иитиини салгыы ытыты. Дьуһуурунайдар остолобуой	«Оҕо уһуйаана». Оҕолор оонньууга толкуйдарын уонна сатабылларын чочуйуу уонна кэнэтии. Оруоллары нан оонньуур баҕа санааларын олоҕурдуу.	«Детсаадта ахпын». К. Туйаарыск ай. Аабыга интэриэһи уонна таптала инэрии. Уус-уран айымньыны истэргэ, дьайы хаамытынан сатаан кэтээн көрөргө	«Ханнык идэний?» Оҕолор үлэ сэбэ-сэбиргэлэ ойууламмыт хартыналарын көмөтүнэн киһи идэтин быһаарар сатабылларын олоҕурдуу.

	<p>нын. Ухуйаан үлэһиттэриг эр ытыктабыл ы иитии.</p>	<p>ы иитии.</p>				<p>га бэйэлэрин эбээһинэстэ рин үтүө суобастаахт ык толороллор угар үөрэтии.</p>		<p>баҕа санааны олобурдуу, сатабылы ингэрии.</p>	
2.	<p><i>Аһылык астааччы үлэтин кытары билиһиннэр ии. Оҕолору аһылык астааччы үлэтин сүрүн хаамыытын кытары билиһиннэр ии. Оҕолорго</i></p>	<p><i>Оҕо ухуйаанынк уухунатыга р экскурсия. Оҕолор аһылык астааччы үлэтин туһунан өйдөбүллэр ин олобурдуу, аһылыгы астааһын кэмигэр</i></p>		<p>Аһылык астааччы үлэтин көрүү. Астааччы идэтигэр ытыктабылы иитии. Дьону кытта сатаан кэпсэтэр дьобурун сайыннарыы.</p>	<p><i>Халпаакта ры оноруу. Оҕолор кумаабына н уонна кыптыыйы нан сатаан туттар сатабылла рын чингэтии.</i></p>	<p><i>Бэчиэнньэн и астааһын. Оҕолор айар дьобурдара сайдарыгар үлэ көмөтүнэн усулуобуйа оноруу. Асылык астааччы диэн идэбэ барбыт</i></p>	<p><i>«Кыра аһылык астааччыла р» оруоллаах оонньоу. Аһа лык астааччы идэтин туһунан билиини уонна өйдөбүлү кэнгэтии, өйгө</i></p>	<p><i>“Туһа киһитэ”. С.Сомоҕот то. Аабыыга интэриэһи уонна тапталы ингэрии. Уус-уран айымньын ы истэргэ, дьайыы хаамыыты н сатаан</i></p>	<p><i>«Обуруот аһыттан минньигэс миини буһарыахха» д/и. Аһалык астааччы үлэтин туһунан билиини кэнгэтии. Обуруот аһыттан миини буһарыытуһу</i></p>

	<p>асылык астааччы дьону кэмигэр сөпкө аһатар инниттэн түргэнник, кыһамныыл аахтык үлэлиирин өйдөтүү. Дьонно аһылык астааччы үлэтин убаастыылы арын, үгүс асылык астааччы үлэтин иһин наһараада ыларын быһаарыы.</p>	<p>ханнык тэриллэр туттуллалларын, бородуукталары хайдах быһыылаахтык бэлэмнииллэрин көрдөрүү.</p>				<p>матырыйаалы хатылааһын.</p>	<p>онорон көрөр дьобуру сайыннарыы.</p>	<p>кэтээн көрөргө баһа санааны олобурдуу, сатабылы ингэрии. Туһалаах киһи буолан улаатарга үөрэтии.</p>	<p>нан билиһиннэри и.</p>
--	--	--	--	--	--	--------------------------------	---	---	---------------------------

3.	<i>Медицинскэ й сиестэрэ үлэтин кытары билиһиннэр и. Быраас туһунан өйдөбүлү олобурдуу. Обо саадын үлэһиттэриг эр ытыктабыл ы, бэйэ доруобуйат ыгар харыстабыл лаах сыһыаны, эмкэ-томко харыстабыл ы иитии.</i>	<i>Медицинскэ й кэбиниеккэ экскурсия.О болору медицинскэ й сиестэрэ үлэтин кытары салгыы билиһиннэр ии; болбойон көрөр дьобурдары н, толкуйдары н, сибээстээх саналарын сайыннары ы.</i>		Үлэ кэмигэр сиестэрэ үлэтин көрүү. Үлэтин көрөн убаастырга үөрэтии.	Аптека быһын оноруу. Оруоллаах оонньуург а туттуу.		«Балыһа» Оболор оонньуур толкуйдары н уонна сатабыллар ын кэнэтии уонна тупсарыы. Оруоллаах оонньуулар ы оонньоохта рын бабаларын олобурдуу. Быраастар үлэлэригэр ытыктабыл ы иитии.	Доктор. С.Сомобот то. Аабыыга интэриэһи уонна тапталы ингэрии. Уус-уран айымнын ы истэргэ, дьайыы хаамыыты н сатаан кэтээн көрөргө баба санааны олобурдуу , сатабылы ингэрии.	«Бары идэ наадалаах, бары үлэ туһалаах » дидактическ ай оонньоу. Оболору ырытан толкуйдуурга , этиини сатаан онорорго үөрэтии.
4.	<i>Буоста түнгэтээч</i>			Буоста хайдах	<i>Буоста дьааһыгын</i>	Суруктары, хаһыаттары	“буоста”	С.Маршак «Почта»	«Быһаар». Обо тылын

<p>и үлэтин кытары билиһиннэри. Буоста түнэтээччи үлэтин кытары билиһиннэри, буоста дьонно туохха наадалаабын быһаары; оҕо билиэн-көрүүн баҕатын сайыннарыбы, чугастаабы тулалыыр эйгэни былыныларын олоҕурдуу;</p>			<p>үлэлиирин көрүү.</p> <p>Суруктар, хаһыаттар хайдах, хантан кэлэллэрин чинэтии.</p>	<p>оноруу.</p> <p>Боростуой хоруопкатын судургутук дьааһыгы оноруу үөрүйэбэр үөрэтии; үлэни толорорго тулуурдаах, окураатын айбуолууга иитии.</p>	<p>сааһылыгы үөрэтии.</p> <p>Буоста түнэтээччи Үлэтэ ыараханын өйдөтүү.</p>	<p>Оҕолор оонньуур толкуйдарын уонна сатабылларын кэнэтии уонна тупсарыы. Оруоллаах оонньуулары оонньоохтарын баҕаларын олоҕурдуу.</p> <p>Буоста үлэтин туһунан чинэтии.</p>	<p>Аабыыга интэриэһи уонна тапталы ингэрии. Уус-уран айымньыны истэргэ, дьайыы хаамытынан сатаан кэтээн көрөргө баҕа санааны олоҕурдуу, сатабылы ингэрии.</p>	<p>грамматикай өрүтүн, тылы сөпкө туттуутун сайыннарыы; уустук тыллар суолталарын өйдүүрүгэр көмөлөһүү.</p>
---	--	--	---	---	---	--	---	---

	буоста үлэһиттэри н үлэлэригэр ытыктабыл ы бу үлэ суолтатын өйдөтүү нөнгүө инэри.								
5.	<i>Биэкэр үлэтин кытары билиһиннэр и.</i> Оҕолорго биэкэр үлэтэ хайдах курдук наадалааҕы н кэпсээһин, биэкэр	Оҕолорго биэкэр үлэтин суолтатын кэпсээһин, килиэби ханна уонна хайдах онороллору н көрдөрүү.		Биэкэр үлэтин илэ харахтарын коруу. Биэкэр идэтэ ыараханын өйдөтүү, убаа стабылы иитии.	Туустаах тиэстэннэн «Минныг эс бүрүөк» оноруу. Оҕолору туустаах тиэстэннэн үлэлииргэ үөрэтии. Оҕо талаанын сайыннары	“Булочка астааһына» Оҕолору доруоһалаа х тиэстэнэн үлэлииргэ үөрэтии; биэкэр идэтин туһунан билиилэрин чингэтии. Доруоһалаа х тиэстэнэн	«Килиэп маҕаһыына ». Атыыытыгүл этин туһунан өйдөбүлү, килиэп, бурдуктан онһуктар араастарын туһунан билиилэрин чингэтии.	“Икки ийэ уонна икки кыыс.” <i>Со фрон Данилов.</i> Ааҕыыга интэриэһи уонна тапталы ингэри. Уус-уран айымньын ы истэргэ, дьайыы	“ Ким элбэх идэни билэр” Оҕолор билиилэрин кэнгэтии, араас идэлэргэ убаастабылы иитии.

	үлэтигэр үтүө сыһыаны олохтоохун; килиэпкэ харыстабыл лаах сыһыаны ингэри				ы	үлэлииргэ үөрэтии. Оҕолор биэкэр идэтин туһунан билиилэрин үрдэтии, чингэтии.	Сюжеттаах оруолунан оонньуулар ы тэрийэр баҕа санааларын олохтоохун.	хаамыыты н сатаан кэтээн көрөргө баҕа санааны олоҕурдуу, сатабылы ингэри	
6.	<i>Маһы суулларааччы үлэтин кытары билиһиннэр ии. Оҕолору маһы суулларааччы идэтин кытары билиһиннэр ии. Маһы суулларааччы</i>	<i>«Пилорамаҕа» экскурсия. Мас эрбээччиүлэ һиттэрин үлэлэрин сүрүн процесстар ын оҕолорго билиһиннэр ии.</i>	<i>Маһы суулларааччы ыалдьыт тыы кэлиитэ. Бэйэ үлэтин уонна үлэ үнүстүрү мүөннэри н итиэннэ үлэҕэ</i>	<i>Маһы хайытааччы үлэтин көрүү. Оҕолорго тыа сиригэр олус туһалаах уонна ыарахан идэҕэ ытыктабылы</i>	<i>Маһы суулларааччы үлэтин көрбүт кэннэ уруһуйдаа һын. Оҕолор маһы суулларааччы идэтин туһунан өйдөбүллэ</i>	<i>ферма макыатын айылба матырыйаа ларыттан оноруу. Оҕолору макыаты лабаалартан онорорго үөрэтии.</i>	<i>«Биһиги - тутааччылар арбыт» диэн оруоллаах оонньуу. Тутуу идэтигэр интэриэһи үөскэтии, уопсастыба ннай үлэҕэ ытыктабыл</i>	<i>Ким Булуохха ? В. Маяковска й Ааҕыыга интэриэһи уонна тапталы ингэри. Уус-уран айымньын</i>	<i>«Кимиэхэ үлэлиригэр туох нааданый?» Үлэҕэ туттуулар тэриллэр уонна кинилэр суолталарын туһунан өйдөбүлү</i>

	<p>ы үлэтин сүрүн процесстарын кытары билиһиннэри. Оҕолорго дьон бу идэни убаастыбыллар арын өйдөтүү</p>	<p>Мас эрбээччи үлэтин түмүгэр тахсар дьикти уларыыбыллары оҕолор сөбө-махтайа ылыналларын ситиһии.</p>	<p>сэрэхтээх буолуу туһунан кэпсээн.</p>	<p>ингэри.</p>	<p>рин уруһуйдааһын көмөтүнэн чингэти.</p>		<p>ы ингэри.</p>	<p>ы истэргэ, дьайыы хаамыытын сатаан кэтээн көрөргө баҕа санааны олоһурдуу, сатабылы ингэри.</p>	<p>чингэти.</p>
7.	<p><i>ферма үлэһиттэрин идэтин кытары билиһиннэри и. Сүөһүнү иитээччилэр үлэлэрин, пиэрмэбэ</i></p>	<p>Эскурсияба баран ферма үлэһиттэрин кытта билсии. Үлэлэрин бырассыаһын</p>	<p><i>Ыанньык сыт ыалдьыт тааһына. Тыа сиригэр үлэлии-хамсыы</i></p>	<p><i>Дьон фермаба үлэтин илэ харахтарына н көрдөрүү, үлэ сүрүн хаамыытын кытары билиһиннэри</i></p>	<p><i>«Ферма» макыатын онгоруу. Тус бэйэ үлэтэ – «Ыанньык сыт» раскрасканы</i></p>	<p>Оҕолор пиэрмэхэ сүөһү асатарга көмөлөһүү. Дьибэ кыылыгар аһыныгас</p>	<p><i>«Ферма».</i> Оҕолор бэйэлэрин толкуйдарынан оонньууну айан оонньуур дьобурдары</p>	<p>Ыанньыксыт. П.Дмитриевич. Оҕолору Ыанньыксыт идэтигэр</p>	<p><i>«Алыптаах сундуукчаан».</i> Араас идэлээх дьонноرخаннык үнүстүрүмүннэринэн туһанан</p>

	<p>буолар үлэ бырасыаһын туһунан оҕолор билиилэрин систиэмэлэһин. Кинилэргэ үлэ дьонугар ытыктабылы иитии.</p>	<p>көрүү.ытыктабылы иитии.</p>	<p>сылдьар дьонно ытыктабылы ингэриини салгыы ытыты.</p>	<p>и, ыанньыксыттар чэпчэкигэ суох үлэлэригэр ытыктабылы иитии.</p>	<p>кырааскал ааһын. Оҕолор дайаарка үлэтин туһунан өйдөбүллэрин раскраска көмөтүнэн чинэтии, көрөн ылынар, өйдүүр дьобурдарын сайыннарыы.</p>	<p>буолары иитии.</p>	<p>н олохсутуу. Ыанньыксыт үлэтин туһунан урут ылбыт билиилэрин чинэтии.</p>	<p>ытыктабылы иитии</p>	<p>үлэлииллэрин туһунан оҕолор билиилэрин чинэтии.</p>
--	--	--------------------------------	--	---	---	-----------------------	--	-------------------------	--

Оџолору улахан дьон үлэтин кытары билиһиннэри дьарыктарын
кэниспиэктэрэ

**Улахан бөлөххө иитээччи уонна иитээччи көмөлөһөөччүтэ
идэтин кытары билиһиннэри бэсиэдэ кэниспиэгэ**

Сыала: оџолор оџо саадын үлэһиттэрин үлэлэрин туһунан өйдөбүллэрин кэнэтии уонна чуолкайдааһын, үлэ араас көрүннэрин икки ардыгар баар сибээһи көрдөрүү. Оџо саадыгар оџо бэйэтин холкутук, нус бааччытык сананыытын быһаарыы. Олохтоон өйдүһүнүн, логикатын сайыннарыы, онорон көрөр дьобурун сайдыытыгар көмөлүһүү. Оџо саадын иитээччилэригэр ытыктабыллаах сыһыаны иити.

Соруктар:

1) Оџолорго иитээччи уонна иитээччи көмөлөһөөччүтүн үлэлэрин ис дьһин итиэннэ үлэбэ туттуллар араас сэп-сэбиргэл аналын туһунан өйдөбүлү тириэрдии.

2) Оџолорго улахан дьон үлэлэригэр ытыктабыл уонна махталлаах буолуу санаатын уһугуннарыы.

3) Бу ылбыт билиилэригэр олобуран оџолор тылларын саппааһын байытыы итиэннэ ону олоххо тутталларын ситиһии.

1.Оџону үлэбэ матыыптааһын

Оџо-аймах билэринэн,

Оџо саадыгар сарсыарда эрдэттэн барыллар.

Баџардаргын да, баџарбатаргын да

Ороннуттан түргэнник туруоххун наада.

Ытаабакка-сонообокко, хаһытаабакка,

Ийэбэр кынкыйдаабакка.

2.Сыал туруоруу

Оџолоор, эниги, араана, хаһан да толкуйдаан көрбөтөххүт буолуо - оџо саада диэн тугун? Эниги бары билэр оџо саадкыт диэн тугун бары бииргэ быһааран көрүөххэ эрэ? Манна ким үлэлирий? Чуолаан биһиги бүгүн оџо саадын иитээччитин уонна иитээччи көмөлөһөөччүтүн идэлэрин туһунан кэпсэтиэхпит.

3.Бэсиэдэ тэрээһинэ

И. – Эниги санаабытыгар оџо саадтара туохха наадаларый?

О. – Ийэлэрбит уонна аҕаларбыт үлэлиир кэмнэригэр оџолор манна кэлэн доџотторун кытта оонньоотуннар диэн.

И. – Биһиги оџо саадпыт туох диэн ааттаабый?

О. – "Сардаана".

И. – Эниги санаабытыгар кини тоџо оннук ааттаммыта буолуой?

О. – Тоџо диэтэххэ, ити сибэкки биһиги бөһүөлэкпитигэр үүнэр.

И. – Саад үлэһитэ саадка кыракый үүнээйилэри бүөбэйдиир. Оччоџо бу үүнээйилэр улахан мастарга кубулуйаллар. Ол курдук эниги эмиэ олох кыра оџолортон улахан уонна олус өйдөөх буолан тахсабыт, оскуолаҕа барабыт. Өскөтүн оџо саадтарын сабан кэбистэххэ туох буолуо этэй?

О. – Биһиги дьиэбитигэр олоруох этибит уонна доџотторбутун ахтыах этибит. Бары бииргэ оонньоурбут олус көрдөөх.

И. – Оџолоор, оттон эниги саадкытын таптыгыт дуо?

О. – Таптыбыт.

Иитээччи С. Пителимов "Оџо саада" диэн хоһоонун ааҕар.

Мин саадпын таптыбын,

Манна оџо бөбөтө баар.

Биир, икки, үс, түөрт, биэс...

Барыларын ааҕан сиппэккин!

Баҕар, сүүс оџо баара буолуо. Баҕар, икки сүүс.

Бары бииргэбит олус үчүгэй!

И. – Оџолорго оџо саадыгар үчүгэй уонна интэриэһинэй буоллун диэн, төрөшпүттэргит эниги тускутугар үлэлиир кэмнэригэр долгуйбаттарын

туһугар элбэх киһи үлэлиир. Биһиги саадпытыгар ханнык идэлээх дьон үлэлиллэрий?

О. – Иитээччилэр, иитээччи көмөлөһөөччүлэрэ, повардар, музыкальнай үлэһит, сэбиэдиссэй, медицинскэй сиэстэрэ, завхоз, логопед уо.д.а. (оҕолор үлэһиттэри ааҕаллар).

И. – Иитээччи уонна иитээччи көмөлөһөөччүтүн идэлэрин туһунан тугу этиэххитин сөбүү?

О. толкуйдааһыннара.

И. – Мин бүгүн үлэбэр олус үчүгэй ис туруктаах кэлиим. Тоҕо диэтэххэ, эһигини барыгытын олус таптыбын, эһигини кытары көрсөрбүн күүтэбин.

Хас күн аайы эрдэ турабын,

Тапталлаах оҕом саадыгар кэлэбин,

Сарсыарда миэхэ эйэбэс нарынны бэлэхтиир,

Мин оҕолору мичээрбинэн көрсөбүн,

Кырачааннар миэхэ бары үчүгэйдэр.

Мин идэм иитээччи диэн ааттанар. Ким билэрий, тоҕо оннук ааттанарый?

О. – Иитээччи оҕолору иитэр. Ол иһин.

И. – Мин эһигини хайдах иитэбиний? Мин эһигини таннарга, илиигитин сөпкө суунарга, остуолга сөпкө туттан-хаптан аһыырга, оонньуурга үөрэтэбин... өссө туохха үөрэтэбиний?

Оҕолор иитээччини кытары өссө тугу гыналларын толкуйдуулар.

И. – Саамай сөп. Эһиги хас күн аайы сананы билэргит, хас биирдии күннүт интэриэһинэй буоларын, эһиги үчүгэй, бэһиэлэй туруктаах, өйдөөх, үтүө санаалаах оҕолор буоларгыт туһугар иитээччи элбэҕи билиэхтээх уонна сатыахтаах. Оттон миэхэ үүн аайы ким көмөлөһөрүй?

О. – Иитээччи көмөлөһөөччүтэ.

И. – Оҕолоор, биһиги хас күн аайы саадка кэлэн бараммыт биһиги Елена Николаевнабытын, Лидия Николаевнабытын уонна Анна

Алексеевнабытын көрсөбүт. Оттон туох дии саныгыт, кинилэр күн аайы саадка тоҕо кэлэллэрэ буолуой?

О. – Кинилэр оҕо саадыгар үлэлииллэр.

И. – Саамай сөп.

О. – Кинилэр муостаны сууйаллар, көбүөрдэри ыраастыыллар, иһити сууйаллар, биһиэхэ аһылыгы аҕалаллар, таннарбытыгар көмөлөһөллөр.

И. – Сөп, оҕолор, сарсыардаттан киэһээнгэ диэри кинилэр олорон турбакка кыһаналлар, иитээччигэ көмөлөһөллөр. Ол иһин кинилэр идэлэрэ иитээччи көмөлөһөөччүтэ диэн ааттанар. Кинилэр үлэлэрэ олус элбэх, кинилэр суохтара буоллар мин, арааһа, үлэбин соҕотох кыайыам суоҕа этэ. Иитээччи көмөлөһөөччүтүн сорох үлэтин кытары эһигини билиһиннэрэбин дуо?

О. – Даа.

И. – Билигин мин эһиэхэ таабырыннары таайтарыам. Эһиги ону туох мал буоларын таайаарын.

1) Күнүҕү быһа кини үнкүүлүүр да үнкүүлүүр,

Муостаҕа үнкүүлүүрүн сөбүлүүр.

Өнкүүлээбит, сапсыйбыт сиригэр

Биир да быылы булуон суоҕа (сиппиир).

2) Көбүөр устун хаамар-сылдьар,

Муннуктарга муннун угар,

Ханна ааспыт сиргэр быыл сүтэр,

Быыл уонна бөх – кини аһылыга (пылесос).

3) Ыскааптан быылы сотуо,

Остуолу эмиэ ыраастыа (тирээпкэ).

4) Иһити барытын сууйуо-сотуо,

Кылабачыйыар диэри кылбатыа (губка).

5) Эһиэхэ хаһаайыстыбаҕытыгар

Уһугар тирээпкэлээх паалкалаах буоллаххытына,

Бөлөххө да ыраас, Дууһаҕа да үөрүүлээх (швабра).

б) Киниэхэ ууну кутағын,
Сыыһы хомуйағын,
Буору да, кумағы да,
Тугу баҕарбыккын барытын, доҕоччуок (биэдэрэ).

И. – Сөп, оҕолоор. Бу маллар бары саадпыт ыраас буоларыгар наадалаахтар, ол иһин бэйэлэрэ эмиэ бэрээдэктээхтэр (бу маллары миэстэлэригэр уурабыт).

И. – Чэ эрэ, оҕолор, биһиги көмөлөһөөччүлэрбит туох малларынан үлэлииллэрин өйдөөтүгүт дуо? Билигин оонньоута оонньоубу^{1/2}н Кини аата "Иитээччи көмөлөһөөччүтэ үлэлииригэр туох мал нааданый?" диэн.

Мээчиктээх оонньоу.

Иитээччи көмөлөһөөччүтэ оҕолорго мээчиги быраҕар уонна ханнык эмэ малы аатгыыр. өскөтүн бу мал кини үлэлииригэр наадалаах буоллаҕына оҕолор хабыахтаахтар уонна бу малынан тугу гыналларын этиэхтээхтэр, наадата суох буоллаҕына охсон ытыахтаахтар.

- 1) Күрдьэх (суох)
- 2) Губка (да - иһит сууйарга наадалаах)
- 3) Көстүрүүлэ (суох)
- 4) Сиппиир (да – муостаны харбыырга наадалаах)
- 5) Эрэһиинэ бэрчээккэ (да – муостаны сууйарга кэтэллэр)
- 6) Кинигэ (суох)
- 7) Будильник (суох)
- 8) Пылесос (да - көбүөрдэри ыраастыырга наадалаах)
- 9) Суумка (суох)
- 10) Тирээпкэ (да – быылы соторго наадалаах)
- 11) Телефон (суох)
- 12) Швабра (да – муостаны сууйарга наадалаах)
- 13) Уруучука (суох)
- 14) Таас (да - иһити сууйарга наадалаах)

И. – Оџолор, маладыастаргыт, барытын сөпкөөйдөөбүккүт. Көрдүгүт, биһиги көмөлөһөөччүлэрбит төһө элбэх малы туттан үлэириллэрин? Ол эрэри бу да маллары тутунналлар кинилэр син биир үлэлэрэ олус элбэх, кинилэр олус сылайаллар. Иитээччи көмөлөһөөччүлэригэр көмөлөһөбүт, оџолоор?

О. – Көмөлөһөбүт.

И. – Хайдах көмөлөһүөхпүтүн сөбүй? (сирдээн биэрэр ыйытылары биэрэр).

1) Кирилиэс уонна сыгынньахтанар сир ыраас буолалларын туһугар атаһытын соттон кириэхпитин наада.

2) Муостаны аџыйахта харбыыр туһуттан бөџ-сыһы быраџымыахха наада.

3) Дьуһуурунай тугу гынарый? Дьуһуурунай остуолу бэлэмнииргэ, оттон аһаан бүппүт кэннэ иһити раковинаџа илдэргэ көмөлөһөр.

И. – Саамай сөп, оџолор.

Биһиги көмөлөһөөччүлэрбитигэр ситиһиини, тус олохторугар дьолу-соргуну баџарыаџын. дьизэлэригэр – ытыктабылы уонна көннөрү дьолу-үөрүүнү баџарыаџын!

Оџолоор, биһиги бүгүн иитээччи уонна иитээччи көмөлөһөөччүтүн идэлэрин туһунан элбэџи биллибит. Туһата суох идэ диэн суох, хас биирдии киһи үлэтэ бу сиргэ олус наадалаах. Ол иһин хас биирдии киһи бэйэтин үлэтин кыһанан, төһө кыалларынан үчүгэйдик оноро сатыыр.

4.Тумук

Биһиги бүгүн иитээччи көмөлөһөөччүтүн үлэтин уонна кини үлэтигэр туттар малларын кытары билистибит. Эһиги бүгүнгү дьарыкпытыгар тугу ордук сөбүлээтигит? Тугу ордук интэриэһиргээтигит? Тугу хатылыаххытын баџараџытый?

Улахан бөлөх оҕолоругар быраас уонна медицинскэй сиестэрэ идэлэрин билиһиннэри бэсидэ кэниспизгэ

Соруктара:

1. Оҕолору быраас, медсיעстэрэ идэлэрин уонна кинилэр үлэлэригэр көмө буолар предметтэри кытары билиһиннэри;
2. Улахан дьон үлэтигэр уонна чөл туруктаах олоххо ытыктабылы инэри;
3. Оҕо тылын сайыннары.

Туттуллар матырыйааллар

- 1.«Идэлэр» диэн циклтэн хартыналар;
- 2.Медицинскэй үнстүрүмүөннэр уруһуйдаммыт хартыналар;
- 3.Зелёнкалаах, лейкопластырдаах, градусниктаах аптечка.

Бэсидэ хаамыта

Өйгүтүгэр онорон көрүн, арай эһиги сайынны куйаас күн пааркаҕа күүлэйдии сылдьан тымныы кыбааһы испиккит, хас да порция мороженайы сиебиккит. Киэһэ эһиги төбөхүт ыалдьыбыт, тэмпэрэтиирэхит тахсыбыт, күөмэйгит кычыгылааммыт, муннугут уута сүүрбүт. Өйдөнөр - эһиги ыалдьыбыккыт! Сарсыарда ийэбит оройуоннаағы поликлиникаҕа телефоннуур уонна оҕо бырааһын – педиатры дьиэтитигэр ынырар. Учаастактарынан үлэлиир педиатр кини учаастагар олорор кыра оҕолору олох кыра саастарыттан кэтээн көрөр, кинилэргэ кэмигэр прививкэлэрэ оноһуллалларын туһугар кыһаллар, ыарыйдахтарына эмтиир, төрөспүттэригэр күннээҕи эрэсиими, хайдах аһатар ордугун сүбэлиир, оҕолору атын исписэлиистэргэ анаан ыытар. Кини өрүү үөрэ-көтө сылдьар, болҕомтолоох, күлэн-үөрэн ылыан сөп, оҕолорго таба сыһыаны сатаан булар. Сорох кырачааннар быраастартан куттаналлар, туохтара ыалдьарын кыайан эппэттэр. Ол иһин оҕо бырааһа оҕону кытары сатаан уопсай тыл булуон наада.

Наташа олус күүскэ сөтөллөр,

Төбөчөөнө олус итии.
Ийэтэ Наташаҕа
Сарсыарда оҕо бырааһын ынырда.
Туох буолла, кэпсээн? –
Быраас судургутук ыйытта.
Кыысчаан сэмэйдик сибигинэйэр:
Мин мороженой сизбитим,
Ол онтон ыарыйдым.
Күөмэйэ кыһыл, -
Быраас ийэтигэр этэр, -
Киис тинилэхтээх чэй –
үчүгэйкээн эмп буолар.
Элбэх соҕус битэмиин –
Сибизһэй отон, мандарин.

Дьоннор былыргыттан ыла ыарыылары эмтии уонна ыарыы үөскээбэтин туһугар кыһалла сатыыллара. Ол курдук медицина үөскээбитэ.

Былыргы дьон үүнээйилэр, минеральной уулар, кыыллар сорох бэссэстибэлэрин туһалаах өрүттэрин билэллэрэ.

Былыргы Руська отоһуттар эмтээх оттору хомуйаллара, хатараллара уонна отунан араас ыарыылары эмтииллэрэ. «Хас биирдии ыарыыга - туһалаах от баар» - дииллэрэ кинилэр. Былыр-былыргыттан Руська «луук уонна бааннык барытын көннөрөллөр» диэн өс хоһооно баара. Дьоннор луук уонна чосунуок туһаларын билэллэрэ, астарыгар тутталлара. Кырдьык даханы, бу үүнээйилэргэ ураты көстүбэт бэссэстибэлэр - фитонцидтар бааллар, кинилэр ыарыыны тархатар микробтары өлөрөллөр. Крестьяннар дьиэлэригэр луук уонна чосунуок баайыылара ыйанан турааччылар. «Луук сэттэ ыарыыны эмтиир» диэн өс хоһооно эмиэ баара. Биһиги өбүгэлэрбит баанныктаналларын сөбүлүүллэрэ, бэйэ-бэйэлэрин хатын умнастарыттан оноһуллубут миинныктэринэн охсон араас ыарыыны үүрэллэрэ.

Аныгы медицина, биллэн турар, наука уонна тиэхиньикэ бүтэһик ситиһиилэринэн баай: араас прибордарынан, аппарататарынан, үнүстүрүмүөннэринэн, эмтэринэн. Ол гынан баран, медицина туох баар ситиһиитин аахсыбакка манна саамай улахан суолталаах быраас уонна медицинскэй сиэстэрэ итиэннэ санитаркалар буолаллар. Б.В. Петровскай академик суруйара: «Ханнык да прибор быраас чуор сүрэхин, ыраас дууһатын уонна ыраас санаатын солбуйуо суоҕа» диэн.

«Быраас идэтэ – бу геройдуу быһыы, бу идэ бэйэни санаабат буолууну, дууһа уонна өй-санаа ыраас буолуутун эрэйэр» - диэн суруйбута суруйааччы уонна быраас А.П. Чехов.

Өскөтүн дьэ кэргэннэ улахан киһи ыарыйдахына, поликлиникаттан терапевт-бырааны ынгыраллар (бу тыл греческэй тылтан тахсар, кыһамныы, көрүү-истии, эмтээһин диэн суолталаах). Терапевт-быраас эмтиир ыарыылара – саамай киэнник тэнийбит ыарыылар. Терапевт үлэтэ билиини, толкуйдуур дьобуру, ыарыһахха болҕомтолоох сыһыаны эрэйэр. Бастаан терапевт киһи туга ыалдыбытын быһаарар, ол эбэтэр диагноһун туруорар. Диагноһы быһааран баран быраас эмтээһини аныыр. Терапевт үлэтигэр ыарыыны хааччактааһын олус улахан суолталаах – холобур, ыарыы үөскээбэтин диэн прививкэлэри туруоруу.

Хирург-быраас – быраас идэтигэр саамай геройдуу идэ. Хирург балыһаҕа хас күн аайы баар буолуон наада, араас соһуччу түгэннэргэ бэлэм буолуохтаах, дирин билиилээх, бэйэтин уратытык кыана туттунар итиэннэ «кыһыл көмүс» илиилээх буолуохтаах.

Хирург эпэрээссийэлиир остуолга хас да чааһы быһа турар, киниэхэ сыалай биригээдэ быраастар уонна медсиэстэрэлэр көмөлөһөллөр. Бу – эпэрээссийэлиир биригээдэ.

Хирург сүрүн уратылара – хорсун, дьулуурдаах уонна туочунай буолуу.

Офтальмолог (гректии «харах» диэн тылтан) уонна окулист быраастар харахы эмтииллэр. Оҕо оскуолаҕа биитэр саадка киириэн иннинэ хайаан да

кинини окулистка көрдөрөллөр. Анал табылыысса көмөтүнэн быраас оҕо көрөрүгэр туох да мэхэй баарын-суоҕун бэрэбиэркэлиир. Офтальмологтар харах ыарыыларын эмтииллэр, микроскоп анныгар эпэрээссийэни онороллор. Офтальмолог-быраастар дьиннээх дьиктини онороллор - көрбөт буолбут киһи эмиз көрөр буолар!

Стоматолог-быраас тииһи, миилэни эмтиир. «Стома» дьэн тыл «айах» дьэн суолталаах. Эһиги, биллэн турар, билэбит, тиис доруобай буоларын туһугар тииһи суунар олус наадалаабын.

Тииспитин суунабыт

Суунабыт тииспитин мяталаах паастанан,

Дыргыл сыттаах, олус үчүгэй,

Суокканан сатабыллаахтык туттабыт.

Тииспит өссө манан буолуо!

Сорохор суолга эбэтэр үлэбэ абаарыйа тахсар, оччоҕо дьон эмсэхэлиир; эбэтэр киһи эмискэ уулуссаба, дьэтигэр биитэр үлэтигэр ыалдьар. Бу түгэннэ биһиги «Суһал көмөнү» ынырабыт – 03 нүөмэргэ телефоннуубут. «Суһал көмө» быраастарыгар массыына баар (эһиги ол массыынаны бары көрбүккүт - кыһыл кириэстээх манан массыына). Быраас маннык түгэннэ олус түргэнник ситуацияны сыаналыы охсуохтаах, диагноһы түргэнник туруоруохтаах уонна дьаһал ылыныахтаах. Наада буоллабына, киһиэхэ бастакы көмөнү онорон баран балыыһаба илдьиэхтээх.

Күндү доҕоттор, билигин эһиги билэбит, ханнык быраастар баалларын уонна кинилэр үлэлэрэ хайдабын.

Эбэн этиэм этэ, поликлиникаба, балыыһаба үлэлиир быраастарга медицинскэй сиэстэрэлэр уонна санитаркалар көмөлөһөллөр. Кинилэр ыараханлык ыалдыбыт дьону көрөллөр-истэллэр, укуол онороллор, эмтэрин биэрэллэр, араас процедураларга илдьэллэр.

Санитаркалар балаата ыраас буоларыгар кыһаналлар, сиэстэрэлэргэ ыарыһахтары көрөллөрүгэр-истэллэригэр көмөлөһөллөр.

Быраас ханнык хаачыстыбалаах буолуохтаабы? (Оҕолор эппиэттэрэ).
Саамай сөп! Дьонно таптал, аһыныгас сүрэх, дирин билии, сатабыллаах
илии, үчүгэйдик өйдүүр дьобур, бэйэни умнан туран үлэлээһин уонна ытык
иэс өйдөбүлэ.

Билигин, оҕолор, таабырынна таайын.

Илиигин олуһун хайа тардын?

Төбөн ыарыйда?

Түргэнник биинтэнэн зелёнканан сотуо,

Табылыакканы биэриэ... (медсиэстэрэ).

Маладыастар!

Биһиги медсиэстэрэбит аата ким диэний?

- Сөп, Клавдия Вячеславовна.

- Билигин, оҕолор, оонньоубун.

1-кы соруудах.

«Медсиэстэрэни бул»

(Оҕолор «Идэлэр» циклтэн «Медсиэстэрэ» хартыынаны булаллар).

- Тоҕо бу хартыынаны таллыгыт? (оҕолор эппиэттэрэ).

- Медсиэстэрэ хана үлэлирий? (оҕолор эппиэттэрэ).

- Медсиэстэрэ тугу гынарыт? (оҕолор эппиэттэрэ).

2-с соруудах.

«Көмөлөһөөччү-предметтэр»

Оҕолоор, медсиэстэрэбэ үлэтигэр көмөлөһөр предметтэр бааллар.

(Медицинскэй үнүстүрүмүөннэрдээх хартыыналары көрдөрүү:
стетоскоп, испириис, шпатель, кыраадыс. Оҕолор бу үнүстүрүмүөннэр
туохха наадаларын быһаараллар).

Биһиги ыарыйдахпытна медсиэстэрэ көмөлөһөр. Оттон ыалдыбат
туһуттан тугу гынахтаахпытый? (оҕолор эппиэттэрэ).

Түмүк

Оболор, маладыастаргыт! Эниги быраас уонна медсиэстэрэ идэтин туһунан элбэҕи билэҕит. Оттон доруобай буолар туһуттан тугу гыныахха нааданый? (оболор эппиэттэрэ).

- 1.Обону эмтиир быраас хайдах ааттанарый?
- 2.Эниги медсиэстэрэҕит эниги доруобай буоларгыт туһугар тугу гынаарый?
- 3.Кини ханнык хаачыстыбаларын эниги сөбүлүүгүтүй?
- 4.Быраас дуу медсиэстэрэ дуу буолуоххутун баҕараҕыт дуо?
- 5.«Суһал көмө» үлэтин туһунан кэпсээн.

Улахан бөлөх оболоругар медицинскэй кабинекка экскурсиялааһыны тэрийэн ытыгы үлэтин кэниспизгэ

Сыала: медицинскэй сиэстирэ үлэтин кытта салгыы билиһиннэри; оҕо кэтээн көрөр дьобурун, болҕомтотун, толкуйун, ситимнээх санатын сайыннарыы, тылын саппааһын байытыы. Оболору доруобай буоларга иитии, атын киһи үлэтигэр интэриэһи тардыы.

Барыллааһын үлэ

* Оболору кытта медицинскэй кабинекка куттала суох буолуу быраабылатын кэпсэтиһии.

* С.Михалков "Прививка" хоһоонун ааҕыы.

* "Балыһа" сюжеттаах-оруоллаах оонньуутун тэрийии.

* Бэсиэдэ " Быраас приемугар".

* Д/о " Ким үлэтигэр туох нааданый?"

1.Обону үлэбэ матыыптааһын

Үтүө күнүнэн, оболоор. Бүгүн уһуйаанна хайдах туруктаах кэллигитий? (Оболор эппиэттэрэ). Чэйин эрэ оболоор, бэйэ- бэйэбитин кытта сэниэлээх собуустук дорооболоһуоххайын, бэйэ- бэйэбитигэр кытаанах доруобуйаны баҕарыаххайын. (Оболор дорооболоһоллор, кытаанах

доруобуйаны баҕарсаллар). Сөп. Билигин мин таабырыммын таайан көрүн эрэ:

Барыһаҕы биэбэйдиир,

Эмтиир-томтуур,

Кыһамнытын сатабылын уураар,

Доруобай киһини- күүлэйдииргэ көнүллүүр. кини кимий?

-Маладьыастар! Онтон биһиги детсаппытыгар эһиги доруобуйаҕыт туругун ким кэтээн көрөрүй? (Медсиэстирэ)

2.Сыал туруоруу

Эһиги доруобуйаҕыт чөл буоларын туһугар уһуяан сиэстирэтэ элбэх үлэни ытар. Кини үлэтин- хамнаһын билиһиннэрээри, көрдөрөөрү- иһитиннэрээри, мин эһигини медкабинекка экскурсияҕа ынырабын. Экскурсиялыы барыахпыт иннинэ медкабинекка сылдыы быраабылатын өйдөөн ааһаххайын эрэ. Биһиги уһуяаммыт медсиэстирэтин аата кимий?(Оҕолор эппиэттэрэ).

3.Эскурсия тэрээһинэ

Оҕолор медкабинекка киирэллэр, дорооболоһоллор, көрөллөр- истэллэр.

-Оҕолоор, кабинеты ойуулаан кэпсээн эрэ? Кабинет хайдаҕый? (Киэн- куон, уурбут-тушпут курдук, барыта миэстэтигэр чөм курдук турар, ыраас, сырдык, интэриэһинэй, хас да эбии хостоох...)

- Бу кабинетка медсиэстирэ докумуон толорор.

- Клавдия Вячеславовна, баһаалыста этиэн дуо, бу улахан лиис кумааҕыга тугу суруйаҕын? (Меню)

Медсиэстирэ: Оҕолоор, билэбит дуо меню диэн тугун?(Оҕолор эппиэттэрэ). Мин хас күн аайы меню суруйабын. Ол эбэтэр, меню диэн астаныхтаах бүлүүдэлэр испиһэктэрэ. Бу ас испиһэгэ повардарга көмөлөөх. Оҕолорго, эһиэхэ ас астыылыгыгар элбэх, доруобуйаҕытыгар туһалаах битэмииннэр, компоненнар баар буолалларын ситиһэр инниттэн меню оҕоһулар. Повар-ас астааччы минньигэс, сүрүнэ доруобуйаҕа

тухалаах астары буһарарыгар ааһан, суоттаан биэрэбин. Минньигэс, доруобуйаҕа тухалаах астары оҕо аһаатаҕына -кыраһыабай, доруобай буола улаатар.

- Күн аайы эһиги тугу аһаатаххытына тот, доруобай, кыраһыабай буолуоххутуй?

(Үүт, килиэп, эт, фрукта, оҕуруот аһа...)

-Маладьыастар.

-Оҕолоор, эһиги санааҕытыгар медкабинекка ыйааһын тоҕо баара буолуой? (Оҕолор ыйааһыннарын билээри, кинилэр төһө улааппыттарын, уойбуттарын кэтээн көрөргө).

- Бу кабинетка ростомер тоҕо наада буолуой?

(Оҕолор уһуннарын мээрэйдээри, кинилэр төһө уһабыттарын кэтээн, кэмнээн көрөргө).

- Клавдия Вячеславовна, баһаалыста этин эрэ, уһууаан оҕолорун, ааттарын-суолларын, ханна олоролорун, хаһан прививка ылбыттарын, ылыахтаахтарын хайдах өйдүүгүтүй?

Медсестирэ: Хас биирдии оҕоҕо тус- туспа карточка оноһулар, онно оҕо аата-суола, олоор сирэ, прививкалара, тугунан ыалдыа сылдыбыттар барыта түмүллэн иһэр.

(Салгыы медсестирэ оҕолорго карточкалары ханна уурарын, хайдах харайарын көрдөрөр.)

Медсестирэ: Оҕолоор, эһиги үгүһү көрдүгүт, биллигит. Билигин атын хоско барыахпыт иннинэ, харахтарбытын сынньатан ылыаххайыҥ. Харах гимнастикатын онотторуу.

И.:- Ханнык медицинискэй үнүстүрүмүөннэри, предметтэри эһиги бу хоско көрөбүтүй? Ааттаталаан эрэ.(шприц, вата, ыйааһын, эмп, таблетка, йод, зеленка, термометр о.д.а.)

-Бу хоско тугу гыналлара буолуой? (Оҕолорго прививка туруораллар, эмп иһэрдэллэр, оҕолор онтуларын-мантыларын эчэттэхтэринэ баастарын, көбөрүүлэрин эмтиллэр...). Бу процедурнай кабинет дэнэр.

Медсиэстирэ: Этинг эрэ, оџолоор, медицинискэй үнүстүрүмүөннэринэн ыйытыта суох оонньоохха, тытыахха, эми иһиэххэ сөп дуо? Тоџо? (Табыллыбат. Олус сэрэхтээх уонна кутталлаах. Эми мээнэ иһэн сүһүрүөххэ сөп, үнүстүрүмүөннэргэ эчэйиэхэ сөп...)

Салгыы медсиэстирэ атын кабинеттары көрдөртүүр, оџолор ыйытыларыгар хоруйдуур, онтон барыларыгар кытаанах, чөл доруобуйаны баџарар уонна быраһаайдахар. (Оџолор баһыбыллылар, быраһаайдахаллар).

4.Түмүк

-Бүгүн туох саһаны, сонуну биллигит?

-Бүгүн медсиэстирэ үлэтин туһунан тугу эбии өйдөөн хааллыгыт?

- Улааттаххытына ким быраас, медсиэстирэ буолуон баџарарый?

Улахан бөлөххө "Балыһа" оруоллаах оонньоуну тэрийэн ытыты кэниһиэгэ

Сыала- соруга:

-Быраас, медицинскэй сиэстирэ, аптека үлэһитин үлэлэрин туһунан оџолор билиилэрин дириһэтии; ыарыһахха болџомтолоох сыһыаны иити;

-Оонньоу кэмигэр оџо саһарар дьөџурун сайыннарыы, тылын саһааһын байытыы.

Оонньоу ситуациялара: "Регистратура", "Окулист приемугар", "Педиатр приемугар", "Аптека", "Уоллаах-Аџа".

Оонньоу хаамыыта: Ыарыһах регистратураттан талон ылан баран бырааска приемна киирэр. Быраас ыарыһаџы көрөр, ыарыһах үнсэргиирин болџомтолоохтук истэр, ыйытылары биэрэр, фонендоскобунан иһиллиир, температуратын мээрэйдиир, күөмэйин көрөр, эмп аныыр. Медсиэстирэ ырысыап суруйан, бырааска баттатар. Ыарыһах салгыы процедурнай кабинетка барар. Медсиэстирэ укол онгорор, прививка туруорар.

Барыллаан үлэ: Уһуйаан медкабинетыгар экскурсия. К. Чуковскаяй "Доктор Айболит" остуоруйатын истии. Медицинаҕа туттуллар үнүстүрүмүөннэри көрүү-истии (фонендоскоп, шпатель, термометр, тонометр, пинцет о.д.а). Быраас, медсиэстирэ үлэлэрин туһунан оҕолору кытта кэпсэтии. Кинилэр үлэлэрин туһунан иллюстрациялары көрүү. Оҕолору кытта атрибуттары оноруу.

Туттуллар тэрил: Быраас кабинетыгар остуол, олоппос, манан халааттар, медицинаҕа туттуллар үнүстүрүмүөннэр, испириис, градусник, таблица, фонарик, эмп, каасса; "Уоллаах-Аҕа" оруоллаах оонньууга сөптөөх, олоххо-дьаһахха туттуллар тэрил, иһит -хомуос, о.д.а., справкаҕа-кумааҕы, картаҕа-картон, харчыга-кумааҕы, куукулалар...

Оруоллар: Оҕо бырааһа, харах бырааһа, медсиэстирэ, регистратура, аптека үлэһитэ, ыарыһахтар, уоллаах аҕа.

Оонньуу хаамыыта:

Оонньууга оҕолору хомуйуу: И.: -Оҕолоор, биһиги соторутааҕыта быраас идэтин, кини ханна үлэлиирин туһунан кэпсэппиһит. Ол кэпсэтиигэ, эһиги, төрөппүттэргитин кытта балыыһаҕа сылдыбыккыт туһунан ахтан ааспыккыт. Оннук дуо?

И.: -Чэйин эрэ, оҕолоор, бүгүн өссө төгүл санаан ааһыаҕын, биһиги балыыһабытыгар ханнык быраастар үлэлиллэрий? Ким билэр, илиитин уунар.

И.: -Саамай сөп, окулист-харах бырааһа, хирург уонна оҕо бырааһа-педиатр үлэлиллэр. Өссө балыыһаҕа ньиэрбэ бырааһа-невропатолог, массаас онорооччу, сүрэх бырааһа-кардиолог, эндокринолог онтон да атын быраастар үлэлиллэр.

И.: - Онтон бүгүн, оҕолоор, биһиэхэ санга балыыһа үлэлиэ. Ол гынан баран, санга балыыһабыт үлэлиэн быраастар суохтар. Чэйин эрэ, бу сыһаны биһиги көннөрүөхпүт, оонньооччулары талыахпыт.

Оонньуубыраабылатын, ис хоһоонун кытта билиһиннэри:

И.: -Биһиэхэ баар регистратура, оҕо, харах быраастарын кабинеттара.
Процедурнай кабинет.

И.: - Ким регистратураҕа үлэлиэн баҕарарый? Манна медицинскэй сиестирэ ирдэнэр.

И.: - Аэлиита буоллун. Кини наһаа эйэбэс, көрсүө оҕо. Аэлиита бу үлэни хото толоруо.

И.: -Салгыы, ким оҕо бырааһа- педиатр буолуон баҕарарый?

И.: -Оҕолоор, мин эһигини кытта сөпсөһөбүн. Маргарита наһаа болҕомтолоох уонна кыһамныылаах. Онон, Маргарита оҕо бырааһа-педиатр буолуо.

И.: -Онтон оҕо бырааһыгар көмөлөһөөччү медицинскэй сиестирэ ким буолуой?

Арина: Медицинскэй сиестирэ мин буолуохпун баҕарабын.

И.: -Сөп. Онтон харах бырааһа-окулист ким буоларый?

И.: -Гена, харах бырааһа-окулист буолуон дуо?

Гена: Сөп.

И.: - Эһиэхэ көмөлөһүөҕэ Ангелина.

И.: - Оҕолоор, биһиэхэ өссө процедурнай кабинет баар. Ким прививка туруоруон баҕарарый?

Ксюша: Мин процедурнай кабинетка үлэлиэхпин баҕарабын.

И.: - Сөп.

И.: - Биһиэхэ өссө аптека үлэлиэ, онно кассир наада.

И.: - Милана, бу эһиэтинэстээх үлэни эһиэхэ биэрэбин. Эн олус эһиэтинэстээх кыыскын, мин санаабар, бу үлэни эн кыайыан.

И.: - Онтон атыттар бука бары ыарыһахтар буолуоххут, мин кылаабынай быраас оруолун толоруом, эһиэхэ көмөлөһүөм. Оҕолоор, манан халааттарбытын кэтэбит уонна үлэлиир миэстэлэрбитин булабыт.

И.: - Билигин биһиги балыыһабытын арыһабыт уонна мин кылаабынай быраас кыһыл лиэнтэни кырыһабын.

И.: - Оџолоор, көрүгн эрэ, ханнык быраас кабинеттара ааннарын тэлэччи астыларый, биһигини күүтэллэрий? Окулист кабинета, педиатр кабинета, процедурнай кабинет.

И.: - Бары быраастар кабинеттарыгар олороллор, ыарыһахтары көрөргө бэлэмнэр.

Оонньуу хаамыыта: (2-3т)

Регистратура.

И.: - Оџолоор, бары учаракка турабыт.

О.: - Регистратураҕа ким бүтэһигий?

О.: - Сөп, оччоџо мин эн кэннигиттэн.

И.: - Оџолоор, регистратураттан биһиги көрдөрөр быраастарбытыгар талон ылабыт. "Баһыыба", "баһаалыста" махтанар тылларбытын умнубаппыт.

Алеша: Миэхэ баһаалыста оџо бырааһыгар направление наада.

Аэлита: Билигин суруйан биэриэм. Баһаалыста мэ.

Алеша: Баһыыба.

Ксюша: Миэхэ баһаалыста харах бырааһыгар направления биэриэн дуо?

Аэлита: Билигин суруйуом. Баһаалыста ыл.

И.: - Оџолоор, дорооболоһорбутун умнубаппыт.

Педиатр приемугар.

Ян уонна Максим: Кириэххэ син дуо?

Маргарита: Киирин, киирин.

Ян уонна Максим: Дорообо, быраас.

Маргарита: Дорооболорун. Олорун. Уолун туга ыарыйда? Туохха үнсэргиигит?

Ян: Мин уолбар гирииптэн прививка туруоруохха наада. Быраас, биһиэхэ баһаалыста направленията суруйан биэриэн дуо?

Маргарита: Бастаан уолгун иһиллээн көрүүм, куоптатын үөһэ тарт. Тыын, тыыныма, тыын. Барыта этэннэ. (Аринаҕа туаайан)Көрдөрөөччүгэ

гириип прививкатыгар направления суруйан биэр. (Картчканы Аринаба биэрэр.)

Арина: Сөп. Мэйинг, направлениябыт бу баар.

Ян: Баһыбаларын, көрсүөххэ диэри.

Маргарита: Көрсүөххэ диэри.

Процедурнай кабинет.

Ян: Кириэххэ син дуо?

Ксюша: Кииринг, кииринг.

Ян: Үтүө күнүнэн. Биһиги гириип утары прививка ыла кэллибит.

Ксюша: Дорооболорунг. Баһаалыста кииринг, олорунг. Билигин биһиги прививка онгоруохпут. Илиигитин бэлэмнии олорунг.

Ксюша: Бу маннык.(Прививка онгорор).Баатаны маннык баттаа, тут.

Ян: Улахан баһыба. Көрсүөххэ диэри.

Окулист приемугар.

И.: - Гена, ыарыһахтары көр, кинилэр күүтэн олороллор.

Алеша: Кириэххэ син дуо? Дорообо.

Гена: Кииринг, кииринг. Олорунг. Туохха үнсэргиигит? Харабын көрөрө хайдабы? Хараххар үнсэрдээхин дуо?

Алеша: Мин эһиэхэ харахпын бэрэбиэркэлэтэ кэллим, тымныйбыт курдук.

Гена: Сөп. Билигин хараххын көрүөм.

И.: - Гена, медицинскэй үнүстүрүмүөннэри туттаргын умнума. Фонаригы тыктар. Сыһа диагноһы туруорбат курдук.

Гена көрөр-истэр.: Харах эмтэниллэрэ кэлбит, бу маннык харах хаапылатын атыылаһан, куттуоххутун наада. Билигин мин эһиэхэ ырысыап суруйан биэриэм. Мэ, билигин аптекаттан баран атыылас.

Алеша: Баһыба. Көрсүөххэ диэри.

Гена: Көрсүөххэ диэри.

И.: - Оҕолоор, көрүн эрэ, биһиги балыһабыт үлэлээтэ, манна наһаа үчүгэй, кыһамныылаах быраастар бааллар эбит.

Аптека.

И.: - Эйэбүс буоларбытын умнубаппыт, оҕолоор.

Алеша: Миэхэ баһаалыста, бу ырысыабынан харах хаапылата биэриэн дуо?

Милана: Бу баар. 10 солкуобай.

Алеша: Сөп.

Милана: . Эмкин, ырысыапкын баһаалыста мэ, умнума. Атыыласпытын иһин баһыыба. Биһиэхэ өссө кэлээрин. Үөрэ-көтө көрсүөхпүт, көмөлөһүөхпүт. Көрсүөххэ диэри.

Ян: Дорооболорун. Миэхэ, баһаалыста, оҕолорго аналлаах битэмиин биэриэххит дуо?

Милана: Дорообо. Хас хаа битэмиин нааданый?

Ян: Икки хаа.

Милана: Эйигиттэн 50 солкуобай.

Ян: Баһаалыста бу баар.

Милана: Атыыласпытын иһин баһыыба. Биһиэхэ өссө кэлээрин. Үөрэ-көтө көрсүөхпүт. Көрсүөххэ диэри.

Ян: Сөп, өссө кэлиэм. Көрсүөххэ диэри.

И.: - Оҕолоор, номнуо күммүт киэһэрдэ, балыыһа уонна аптека үлэтин чааһа бүттэ. Ол гынан баран, сарсын сарсыарда эһигини үөрэ-көтө көрсүөхтэрэ, эһиэхэ көмөлөһүөхтэрэ. Эһиги сарсыарда кэлэн көрдөрүнүөххүтүн сөп. Билигин бары эйэ дэмнээхтик оонньуурдарбытын хомуйабыт, миэстэлэригэр уураталыыбыт.

Оонньууну ырыналааһын:

И.: - Бу оонньууну төһө сөбүлээтигит, оҕолоор?

И.: - Хайдах оонньоотубутуй?

И.: - Ханнык быраабылалары өйдөөн хааллыгыт?

И.: - Маладыастар, барытын билбиккит, өйдөөбүккүт.

Улахан бөлөххө аһылык астааччы идэтин билиһиннэри бэсидэ

кэниспизгэ

Программа ис тутула:

- * Оболору аһалык астааччы сүрүн улэтин кытта билиһиннэри;
- * Оболор толкуйдарыгар повар тургэнник, кыһамныһаахтык туттан-халтан минньигэс аһылыгы бэлэмниирин тириэрдии. Кинилэр үлэлэрин үгүс киһи ытыктыырын, ону таһынан элбэх аһалык астааччы кыһамныһаах үлэлэрин иһин наһараадалааммыттарын билиһиннэри;
- * Кухняны, кухоннай инбинтээри кытта оболору билиһиннэри;
- * Аһалык астааччы аһы билиитэбэ буһарарын, ыһаарарын, үтэрин кэпсээһин;
- * Араас аһы бэлэмнииргэ элбэх бородуукта ирдэнэр, ону оболор төһө билэллэрин тургутан көрүү. (Эт, үүт аһылык, балык, сымыыт, килиэп, обуруот аһа, фрукта, курупа).
- * Оскуолаларга, уһуяаннарга, аармыйаба, флотка повардар олус суолталаахтарын быһаарыы;
- * Д/О "Аһылык астааччыга миин, хааһы, хомпуот буһарарыгар көмөлөһүү".

Барыллаан үлэ:

- Кухняба экскурсиялааһын;
- Аһалык астааччы кытта билсиһии;
- Кухня хоһун, инбинтээрин көрүү-исти;
- Аһалык астааччы үлэтин кэтээн көрүү.

1.Обону үлэбэ матыһтааһын

Оболоор, бүгүн биһиги уһуяаммытыгар үлэлиир киһи туһунан кэпсэтиэхпит. Бу киһи олус биһиэхэ кыһаллар-мүһэллэр, биһиги доруобай, кыраһаабай, күүстээх буола улаатарбытыгар күүһүн- күдэбин, сатабылын уурар. Билигин мин эһиэхэ таабырын таайтарыам, өйдөөн, болбойон истин:

Манган халпаах бэргэхэлээх,
Илиитигэр хомуос тутуурдаах,
Кини биһиэхэ эбиэт буһарар
Хааһы, салаат, миин.

2.Сыал туруоруу

Саамай сөп. Аһалык астааччы, ол эбэтэр, ас астааччы. Биһиги бүгүн аһалык астааччы идэтин туһунан сэхэргэһиэхпит.

3.Бэсиэдэ тэрээһинэ

Бары хартынанан көрөбүт. Хартынаҕа ким ойууламмытый?

Аһылык астааччы диэн ас астааччы киһини ааттыбыт. Поварынан ким үлэлиэн сөбүй? Ас астыырын сөбүлүүр киһи поварынан үлэлиэн сөп.

Аһалык астааччы кыра оҕолору да улахан дьону да минньигэстик, тотоойутук уһуяаннарга, оскуолаларга, собуоттарга, тэрилтэлэргэ аһаталлар. Оҕолоор, повар үлэтэ төһө ыарахана буолуой? Эбэтэр чэпчэки үлэ дии саныгыт дуу? Бу олус эппиэтинэстээх үлэ. Тоҕо диэтэр, аһы астыырга туспа хос наада. Ол хоһу куукуна диибит. Куукунаҕа повар ас астыырыгар көмөлөөх араас тэриллэр, иһиттэр-хомуостар бааллар. Ханнык иһит-хомуос, тээбирин баара буолуой?

- Этин эрэ, ким күүстээх, доруобай, бэһиэлэй буолуон баҕарарый?

-Оннук буоларбытыгар туох наада буолара буолуой?

-Аһааһын. Өрүү хамсана-имсэнэ сылдьарбыт туһугар биһиги сөптөөхтүк аһахтаахпыт. Хас күн аайы, кэммиттэн-кэмигэр, доруобуйабыт чөл туруктаах буоларын наадатыгар араас хабааннаах бородууктааттан турар аһы аһахтаахпыт: Эт, үүт аһылык, балык, сымыыт, килиэп, оҕуруот аһа, фрукта, курупа.

- Фрукта, оҕуруот аһа туох туһалааҕын ким билэрий? (Элбэх битэмийинэн).

Биһиги организмытыгар төһөнөн элбэх битэмийин киирэр да соччонон доруобай буолабыт. Мээнэ сүүрэ сылдьан, бириэмэтэ суох кураанахтыы аһыа суохтаахпыт. Үгүс аһы буһарбакка бэйэтинэн сиэххэ сөп. Сорох аһы эбэхтээт

буһаран сиехтээхпит. Аһы буһарынын, астааһынын, бэлэмнээһининэн повар дьарыктанар. Аһалык астааччы үлэтэ барытыгар бары чэнчис, ыраас буолууну ирдиир. Аһы астыргар, бэлэмнииргэр кирдээх илиилээх, кирдээх танастаах буолара табыллыбат.

- Дьэ ас астыахпыт иннинэ тоҕо илиибитин суунарбыт буолуой?

- Бу идэни талбыт киһи элбэх ырысыабы, ас астааһын ньымаларын, бородууктаны сөптөөх усулуобуйаҕа харайары, экономиканы, исписээлинэй оборудованиялар туттуллууларын быраабылатын толору, сиһилии билэрэ ирдэниллэр.

- Аһалык астааччы манан дьүһүннээх халпаах бэргэһэ уонна халаат кэтэр.

- Халпаах бэргэһэ аһылык астааччы тоҕо наада буоларый?

- Оҕолоор, биһиги уһууааммытыгар тоҕо хас даҕаны электрическэй билиитэ баарый?

(Оҕолор эппиэттэрэ). Этин эрэ, эһиги дьиэбитигэр баар билиитэлэргиттэн уһууаан билиитэтэ туох уратылааҕый? (Оҕолор эппиэттэрэ).

- Аһалык астааччы үлэтин кытта билсирэ таарыйа, биһиги билигин оонньоохпут.

- Бары экраны көрөбүт уонна этэбит. Биһиги бүгүн бэлэмниэхтээх аспытыгар ханнык бородуукта сыһыана суоҕуй?

- Болҕомтолоох буолабыт.

-Маладыастар, атын хартыынаны көрөбүт.

-Дьэ, эһиги кырдык даҕаны, дьиннээх повардар эбиккит. Бу соруудахтары наһаа чэпчэки толордугут.

- Билигин мин фрукталары уонна отоннору аатталыам. Онтон эһиги ханнык хомпуот буоларын этэн иһиэххит. (Клубника-клубника хомпуота).

-Бүгүн биһиги бүгүн ас астааччы идэтин кытта билистибит!

4.Түмүк.

-Оҕолоор, бүгүн туох сананы биллигит?

- Бүгүн биги повар идэтин туһунан олус элбэҕи биллибит. Аһалык астааччы буолар киһи элбэх ырысыабы, ас астааһын ньымаларын, бородууктаны сөптөөх усуллубуйаҕа харайары, экономиканы, исписээлинэй оборудованиялар туттулууларын быраабылатын толору, сиһилии билэрэ наада эбит.

-Ким улааттаҕына аһылык астааччы буолуон баҕарда?

Улахан бөлөх оҕолорун кытта аһалык астааччыны билиһиннэри уонна куукунаҕа экскурсияны тэрийэн ытыты кэниспигэ

Сыала Уһуйаанна куукуна суолтатын туһунан оҕолор өйдөбүллэрин диригэтии.

Үлэ соруктара

- Уһуйаанна куукуна суолтатын туһунан оҕолор ылбыт билиилэрин ханатыы;

- Оҕо билэр-көрөр, санарар дьобурун сайыннарыы;

- Улахан дьон үлэтигэр ытыктабылы иитии.

1. Оҕону үлэҕэ матыыштааһын.

- Оҕолоор, эһиэхэ повартан, ол эбэтэр ас астааччыттан сурук кэлбит.

- Чэ эрэ, сурукпугар туох суруллубутун ааҕабыт. (сурук ааҕы).

Дьэ, оҕолоор, бигигини уһуйаан куукунатыгар күүлэйдии кэлин диэн сурук нөнүө ынырбыттар.

Эһиги куукунаны көрүөххүтүн, повары кытта билсиэххитин баҕарабыт дуо?

1.Сыал туруоруу

Бигиги билигин куукунаҕа күүлэйдии барыахпыт, онно тийэн повары-ас астааччыны кытта билсиэхпит.

2.Дьарык тэрээһинэ

- Чэийн эрэ, санаан ааһыабын, ыалдытты тийэн баран хайдах тутта-хапта сылдыахтаахпытый?

О.- Барыларын кытта дорооболоһуохтаахпыт, айдаарыа, мэниктиэ, тыаһыа-ууһуо, тугу да көнгүлэ суох тыытыа суохтаахпыт. Ыһырбыттарын иһин махтаныхтаахпыт.

И.- Саамай сөп. Чэ, куукунаба ыалдытты барыххайын.

-Оболоор, уой наһаа үчүгэй сыт кэлэр. Бары сыттаан көрүн эрэ. Наһаа да минньигэс сыт куукунаттан кэлэр.

- Бу куукуна. Эһиэхэ өссө төгүл өйдөтөбүн- бу олус кутталлаах, сэрэхтээх сир, тобо диэтэр, манна итии билиитэлэр, сытыы предметтэр, итии ас бааллар. Ол иһин эһигиттэн сэрэхтээх буолун диэн көрдөһөбүн.

(Оболор куукунаба киирэллэр, кинилэри повар көрсөр, эбэрдэлэһэллэр. Салгыы повар бэйэтин үлэтин туһунан кэпсиир.

И.-Баһаалыста оболор, өйдөөн көрүн эрэ, куукуна иһитэ-хомуоһа туохтан оноһуллубутуй?

О.- Тимиртэн.

И.- Саамай сөп. Куукуна иһитэ барыта тимиртэн оноһуллубут. Тобо диэтэр, тимир олус бөбө матырыаал. Тимир иһит олус күүскэ итийэр, ол иһин олус сэрэхтээхтик туттуохха наада. Итии, тимир иһити тутарга анал үтүлүк баар.

-Биһиги экскурсиябыт түмүктэнэн эрэр.

Минньигэс астаах поварбытыгар кэпсээнин иһин махтаныххайын, чэпчэкигэ суох үлэтигэр ситиһини, өрүү минньигэс аһынан биһигини күндүлүү турарыгар баҕарыххайын.

4.Түмүк

-Оболоор, куукунаба күүлэйдээн, көрөн-истэн, повары кытта билсэн кэлбиккитин төһө сөбүлээтигит?

-Аһалык астааччы үлэтин-хамнаһын ким сөбүлээтэ?

-Улааттаххытына аһалык астааччы идэтин талыххыт этэ дуо? Тобо?

Кыра аһылык астааччылар халпаактара

Бырагыраама ис хоһооно

Оҕолору кумаабыттан халпаактары онорорго үөрэтии, оҕолор онгоһуллубут сурааһыннарынан кырыйар сатабылларын чингэтии. Илиилэрин моторикатын сайыннарыы, кумаабыны кытары үлэбэ интэриэстэрин уһугуннарыы. Үлэлиир кэмнэригэр окураатынай буолууга иитии.

Матырыйаал: икки А4 кумаабы, кыптыый, степлер.

Дьарык хаамыыта

Оҕолорго аһалык астааччы халпаагын көрдөрүү. Ол эрэри, халпаагы оноруохпут иннинэ халпаак поварга туохха наадатын саныабын. Оҕолор, билигин мин эһиэхэ манан кумаабы уһун кыраһынын биэриэм, манна сурааһыннар тардыллыбыттар. Ол сурааһыннарынан эһиги окураатынайдык кырыйыаххытын наада буолуо.

Барыгытыгар табыллар дуо? Маладьыастар!

Бары кырыйдыгыт, билигин кумаабыны тиэрэ эргитин, хайа, оҕолор, халпаакка майгыннаан эрэр дуо?

Билигин сынньаныабын.

Тарбах оонньуута.

Бу мин көмөлөһөөччүлэрим (ытыстары көрдөрүү)

Кинилэри хайдах баҕараргынан эргичингэт (ытыстары сытыары тутан эргитии)

Бу маннык, бу маннык (илиилэргин сууралаа)

Хайдах да кинилэр өһүргэммэттэр (ытыстаргын бэйэ-бэйэлэригэр оҕус)

Биир (1), 2, 3, 4, 5 (тарбахтаргын холботолоо)

Биир сиргэ олорботтор (илиин салбахтарын сахсый)

Оҕустубут, (тобуктаргын охсуолаа)

Эргиттибит, (ытыстаргын туруору төгүрүччү тутан эргит)

Уонна эмиэ үлэлиэхтэрин баҕардылар (илиилэргин сууралаа)

Чэ, оҕолор, сынньанныбыт уонна эмиэ үлэбитин салгыабын.

Боростуой көнө муннуктан биһиги маннык халпаагы ылыбыт.
(Иитээччи степлер көмөтүнэн холбуур ньыманы көрдөрөр).

Дьэ, оҕолор, эһиги дьиннээх кыра повардар буоллугут.

Дьарыгы ырытыы

- Оҕолор, бүгүн биһиги тугу гыммыппытын сөбүлээтигит дуо?

- Оттон халпаак туохха нааданый?

Улахан бөлөххө "Биһиги эдэр асылык астааччыларбыт"

үлэ тэрээһинин ытыты кэниспизгэ.

Сыала: Оҕолору тиэстэнэн үлэлииргэ үөрэтии; асылык астааччы туһунан оҕолор билиилэрин ханатыы.

Үлэ соруктара

- Оҕолору тиэстэни кытта үлэлииргэ үөрэтии;

-Оҕолор билиилэрин таһымын үрдэтии, асылык астааччы идэтин туһунан билиилэрин бигэргэтии;

-Бурдуктан араас кондитерскай астары астыахха сөбүн оҕоҕо өйдөтүү;

-Оҕо холкутук кэпсэтэр дьоҕурун, өйүн, болҕомтотун, моторикатын салгыы сайыннарыы;

-Асылык астааччыга, кини үлэтигэр ытыктабылы иитии.

1.Оҕону үлэбэ матыыптааһын

Оҕолор чэйин эрэ бары төгүрүччү туруохха эрэ. Мин эн дохоро буолабын, эн мин дохоро буолахын, илиибититтэн сиэтиһэн бэйэ бэйэбитин көрсөн үөрүөххэ уонна куустуһан ылыахха.

Оҕолоор бисиги ханнык идэни барбыппытын ким ойдүүрүй.Саамай сөп асылык астааччы. Эсиги эмиэ асылык астааччы буолуоххутун баҕарахыт дуо. Билигин оҕолор бисиэхэ тапталлаахтар күннэрэ буолаары турар. Ол исин тапталлаах ийэлэрбитин үөрдэбит дуо.

2.Сыал туруоруу

Билигин оџолор биси кырачаан аһылык астааччы буолан ийэлэрбитигэр бэчиэннэ астыахпыт уонна ийэлэрбитин үөрдүөхпут.

3.Ньымалар

Көрүн эрэ, онно бисиэхэ туох наадатын. Бастатан туран.бисихэ наада баартык,халпаак,ыскаалка,бэчиэннэ пуормата уонна ынчахай һэлпиэткэ.Иккиһинэн. Бэчиэннэ буһарарбытыгар бисиэхэ наада икки сыммыт, биир ыстакаан саахар, ыстакаантан кыра мас арыыта, чайнай ньуоска сода уонна бурдук икки ыстакаан, өссө бэчиэннэ үрдүгэр кута тусэргэ кыратык саахар.

4.Үлэ тэрээһинэ

Оџолор бэйэхитин асчыттар курдук сананан кэбисин уонна дьэ улэбитин сахалыахха.

Ылабыт миискэтэ онно икки сыммыты алдьатабыт, кутабыт онно биир ыстакаан саахарбытын, кутан баран сыммыттаах саахарбытын булкуйабыт, булкуйан баран мас арыыбытын, содабытын, бурдукпутун кутан баран булкуйабыт. Өссө онно бурдук эбэн баран тиэстэбитин мэйийэбит. Тиэстэбит насаа кытаанах буолуо суохтаах.

Аны оџолор тиэстэ тутуоххутун иннинэ илиибитин ынчахай салпыатканнан учугэйдик соттобут. Баартыктарбытын , халпаакпытын кэтэбит. Бары бэлэмнит.

Оџолор ити эсиэхэ биэрбит тиэстэбин ыскаалкаһытын ылан тэнитэхит, насаа чараас гыныман , бустаһына хатан хаалыа.Тэниттигит, аны бэчиэннэ пуорматын ылан бэчиэннэлэрбитин оноробут. Дьэ маладьыастар. Барыгытыгар табыллына да. Аны оџолор ити бэчиэннэбит урдүгэр саахарбытын тамалатабыт.

Оџолор ис дууһаһытыттан онордоххутуна насаа минньигэс бэчиэннэ тахсыа. Билигин ити бэчиэннэлэрбитин куухунаха илдьэн аһылык астааччыга биэрэн буһартарыахпыт.

Бэчиэннэбит буһа турар бэриэмэтигэр бисиги улэлээбит сирбитин хомуйуохпут, исиппитин сууйуохпут.

Маладыастар насаа да үлэһит оҕолоргут, чэйин эрэ бэчиэнньэлэрбит бусан кэллилэр. Бастаан ийэлэрбитигэр биэрэрбитигэр суулаан бэлэмниэххэ онтон бэйэбит чээй исиэхпит.

5.Түмүк

- Оҕолор бугун биһи ким буола сырыттыбытый?
- бэчиэнньэбит табыллыбыт дуо?
- улаатаххытына ким эмэ аһылык астааччы буолуон баҕарар дуо?

Улахан бөлөх оҕолоругар почтаҕа экскурсиялааһыны тэрийэн ыытыы кэниспизгэ

Үлэ сыала: Почта үлэһиттэрин туһунан оҕолор билиилэрин кэнэтии, тылларын саппааһын байытыы.

Үлэ соруктара:

- 1.Улахан дьонүлэлэрин туһунан өйдөбүлү кэнэтии, олоххо суолталарын быһаарыы.
2. "Идэлэр. Почта үлэһиттэрэ" диэн тиэмэҕэ олобуран оҕо тылын саппааһын байытыы, оҕо сангарар дьобурун салгыы сайыннарыы.
- 3.Оҕолор бэйэлэрин өйдөһөллөрүгэр, бэйэ-бэйэлэригэр көмөлөһөллөрүгэр олук ууруу.

1.Оҕону үлэҕэ матыыштааһын

Оҕолоор, мин эһиэхэ биир киһи туһунан кэпсиэхпин баҕарабын. Кини аата Екатерина Алексеевна. Екатерина Алексеевна биһиги уһуйааммытыгар уһуннук үлэлээбитэ. Бу уһуйаан тутууларыгар кини элбэх күүһүн-сыратын биэрбитэ. Кини уһуйаан сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ, билигин үлэнэн ситиһиллибит сынньаланнар Дьокуускай куоракка олорор.(пенсияҕа). Чэйин эрэ, оҕолоор, биһиги киниэхэ үчүгэй баҕайытык хартыыната уруһуйдаан

почтанан ыытыаххайын. Кини наһаа үөрүө. (Уруһуйдуулар). Бары уруһуйдаатыгыт дуо?.

1. Сыал туруоруу

Билигин биһиги бары почтаҕа барыахпыт. Почта үлэһиттэрин кытта билсиэхпит, кинилэр тугу үлэлииллэрин билиэхпит-көрүөхпүт. Таарыйа уруһуйбутун ыытыахпыт. Бары сөбүлэһэбит?

2. Ньымалар

Уруһуйбутун бары илдьэ барабыт.

3. Дьарык тэрээһинэ

Почта диэн тугун, туохха наадытын ким билэрий? (Оҕолор эппиэттэрэ).

Көрүн эрэ, почта дьиэтин истиэнэтигэр почта дьааһыга ыйанан турар. Бу почта дьааһыгар кэмбиэрдээх суругу түһэрэллэр. (Почтаҕа кэлэн баран, оҕолор бэйэлэрэ көрө-истэ түһэллэр).

Көрүн эрэ, почта киэн саала хостоох, стойка нөнгүө почта үлэһиттэрэ үлэлииллэр. Биир оператор баар. Кини баһыылка тутар, сакаастаммыт суругу түнэтэр. Онтон иккис үлэһит суруктары, хаһыаттары, сурунааллары сааһылыыр. Кинилэр хайдах үлэлэрин толороллоруй?

- Өссө почтаҕа ким үлэлиирин истиэххэийин.

Кини дьиэлэринэн таһар:

Хаһыаттары, сурунааллары,

Уонна күөх кэмбиэргэ угуллубут

Аймахтаран, доҕоттортон кэлбит кэтэһиилээх сураҕы,

Кини?

О.:- Почтальон. Почта түнэтээччи.

И.:- Саамай сөп, маладьыастар. Почтаҕа өссө почтальон үлэлиир эбит. Оҕолоор биһиги дэриэбинэбэ олоробут. Биһиги почтабыт 2 үлэһиттээх. Оператор уонна почтальон. Почтальон суруктары, хаһыаттары, сурунааллары саамылыыр уонна сааһылыыр. Онтон харчыны ыытааһыны, почтальон сөптөөх аадырыска илтин диэн, оператор саамылыыр. Почта начаалынньыга почтаҕа үлэлиир дьону барытын салайар. Эһиги төрөшпүттэргит почтаҕа

сылдыаллар дуо? Туох дии саныгыт, дьоннот почтаба тобо сылдыаллара буолуой?

- Оболоор оператортан көрдөһүөххэйинг эрэ, тобо диэтэр, өссө кини почта начаалынньыгын эбээһинэһин толорор, почтальон хайдах үлэлиирин көрдөрөрүгэр.

(Эбэрдэлэһии кэнниттэн оператор оболору почтальонна сирдиир. Басытаатал оболорго, чуумпутук, почтальон үлэтигэр мэхэйдээбэттэригэр сүбэлиир.

Оболоор көрүн эрэ, почтальон полкатыгар наһаа элбэх суруктар, хаһыаттар, сурунааллар сыталлар эбит. Кинилэр бары атын атыттар. Манан, хара уонна араас өгнөөхтөр. Манна сурунааллар сыталлар. Кинилэр эмиэ араастар. Кыра- улахан. Оболоор, улахан дьон сурунааллара бааллар эбит. Онтон эһиги журнал көрөөччүгүт дуо?

Хаһыаты, сурунаалы, суругу почтаба массыынанан ажалаллар. Аадырыстарынан түнэтиэн иннинэ, суруктары, хаһыаттары, сурунааллары манньык саамылаан уурталыыллар: хаһыаты-хаһыакка, сурунаалы-сурунаалга, суруктары-суруктарга, манна(көрдөрөр).

Онтон аадырыстарынан почтовой дьааһыкка угуон иннинэ, почтальон ким хаһыата, сурунаала буоларын хантан билэрэ буолуой? (Оболор эппиэттэрэ). Хас хаһыат, сурунаал таһын аайы почтальон харандааһынан бэлиэтиир. Уулусса кыбартыыра нүөмэрин.(Көрдөрөр). Көрүн эрэ, почтальон хайдах курдук түргэнник бэлиэтиирин. Дьэ билигин барыта бэлэм буолла, суумкатыгар укта. Аадырыстарынан түнэтиэххэ сөп буолла. Почтальон суумкатын боруобалаан көтөбөн көрүн эрэ. (Хас да обо көтөбөн көрөр).

Почтальон: Хайа, ыарахан дуо? Дьэ билигин миигин кытта барыаххайын. (Оболор почтальону, басытааталы кытта саалаба бараллар.) Билигин бэлиэтээбиһин көрө- көрө хаһыаттарбын, сурунаалларбын аадырыстарынан почтовой дьааһыкка угуталыыбын.

- Оболоор, көрүн эрэ бу биир чүөчэ баһыылка ытаары гыммыт. Баһыылкатын исписээлинэй дьааһыкка(хоруопкаба) укта уонна таһыгар

ханна тийиэхтээх сирин уонна ким ыппытын таһыгар суруйда. Оператор баһыылканы бэрэбиэркэлээтэ, ыйаан көрдө, исписээлинэй скоунан эргиттэ. Скорочка "Почта России" диэн суруктаах. Дьэ баһыылканы поһынан эбэтэр самолетунан тийиэхтээх аадырыһыгар ытыахха сөп буолла.

Суруктары, бандерольлары ыраах айанна сүппэтин, алдыамматын-кээһэммитин диэннэр исписээлинэй сууга угаллар. Суругу -кэмбиэргэ, бандеролу, баһыылканы дьааһыктарга.

Өйдөөн көрүҥ эрэ, манна наһаа элбэх баһыылка баар эбит. Бу баһыылкалар бары хаһаайыттарын күүтэллэр. Биһиги операторбыт баһыылка кэлбит дьонугар биллэри (иһитиннэри) суруйар.

Манна олус интэриэһинэй эбит дии, оҕолоор. Онтон биһиги манна тоҕо кэлбиппитин умнан кэбистибит дуо?

Кырдык, биһиги уруһуйдарбытын ытыахтаах этибит. Уруһуйдарбытын биһиги туохха уган ытыабытый?

О.:- Кэмбиэргэ.

И.: Билигин кэмбиэр уонна марка атыылаһабыт.

(Кэмбиэри көрүү-истии. Басытаатал кэмбиэр маркага суох буоллабына сурук барбатын быһаарар. Марка уратытын кэпсиир: көнө мундук, марка биир өтгө хартыыналаах, биир өтгө килиэй силимнээх, марканы кэмбиэр уна өттүгэр үөһэ сыһарыллар.)

Сурукпутун, ол эбэтэр биһиги уруһуйбутун уган баран, кэмбиэр таһыгар ханна барыахтаах аадырыһын, суругу тутар киһи аатын -суолун уонна ким, хантан ыппытын суруйабыт. Өскөтүн итинник суруйбакка ыттахпытына сурукпут хаһан да тийиэхтээх аадырыһыгар тийиэ суоҕа. Эһиги туох дии саныгыт, тоҕо тийбэтэ буолуой?

Чэ эрэ, оҕолоор, уруһуйдаах сурукпутун почтовой дьааһыкка угуоххайын. Оҕолоор, почта үлэһиттэригэр махтаныххайын уонна уһууааммытыгар барыаххайын.

4.Түмүк

-Оҕолоор, бүгүн туох сананы биллигит?

-Почта үлэһиттэрин, үлэтин туһунан туох сананы биллигит?

-Почтанан биһиги тугу ыттыбытый?

-Почтальонунан үлэлиир ыарахан эбит дуо? Туох дии саныгытый?

Улахан бөлөх оҕолоругар буоста дьааһыгын онорууга дьарык

кэниспизгэ

Сыала: Хоруопкаттан буоста дьааһыгын оноруу

Соруктара: боростуой хоруопкаттан дьааһыгы судургутук онорууга үөрэтии; Оҕо өйүгэр онорон көрөр дьобурун, өйүн ууһун, өйдүүр дьобурун, толкуйун сайыннарыы, кэрэни кэрэхсиир үөрүйэҕи инэри;

Үлэлииргэ тулуурдаах буолууну уонна окураатынаһы иитии.

Анала: Бу үлэ бөлөх оонньуурга аналлаах миэстэтин киэргэтэр эрэ буолбатах, ону таһынан оонньуу кэмигэр оҕо туох эрэ сананы билэриттэн дуоһуйууну ыларыгар туһалаах.

Туттуллар матырыйааллар: Сырдык күөх өгнөөх кумааҕы, хоруопка, кыптыый, килиэй, манган өгнөөх кумааҕы.

1.Матыыптааһын

Оҕолоор, мин билигин эһиэхэ таабырын таайтарыам, истин уонна таайын.

Олбуор аанын аттыгар күөх дьиз баар,

Онно ким олорорун таай эрэ.

Кырыһатын аннынан синньигэс ааннаах –

Тиингэ да, кутуйахха да буолбатах,

Сааскы олорооччуга –

Саңалаах-инэлээх барабыай буолбатах.

Бу аанна сурахтар, сонуннар көтөн киирэллэр,

Чаас аңаара бииргэ буолаллар.

Сонуннар өр ыалдыттаабаттар –

Араас сиргэ көтөн хааллаллар.

Саамай сөп, оџолор, бу – буоста дџааһыга.

2.Сыалы туруоруу

Билигин биһиги буоста дџааһыгын оноруохпут.

3.Туттуллар матырыйааллар

Ону оноробутугар, оџолор, биһиэхэ наһаа улахана суох хоруопка, сырдык күөх уонна маған өгнөөх кумааџы, килиэй, кыптый наада буолуо.

4.Үлэни тэрийии

Оџолор, буоста дџааһыга ойууламмыт хартыынатын көрүн эрэ.

- кини хайдах өгнөөџүй?

- Саамай сөп, сырдык күөх.

- оттон киниэхэ туох диэн суруллубутуй? Ааџыахха эрэ.

- Сөп, буоста диэн суруллубут.

- Оџолор, эһиги иннигитигэр өгнөөх кумааџылар уонна килиэй бааллар. Килиэйи ылын уонна кумааџыны биһин. Маладьыастар. Ким бүтэрбит, буостабыт дџааһыгын килиэйдиихпит.

- Хайа, оџолор, биһиги буостабыт дџааһыга табыллан эрэр дуо?

- Көрүн, биһиги барытын килиэйдээтибит, туох тийбэти?

- Саамай сөп, буоста диэн сурук тийбэт.

- Эһиги ханнык буукубалар наадаларын этин, оттон мин олору килиэйдииэм, сөп дуо?

- Билигин сынньаныаџын.

Эти-сиини имитии саџаланар.

Турдубут, көхсүбүтүн көннөрдүбүт.

Уна-хангас төнкүйдүбүт,

Өссө төгүл хатылаатыбыт.

Бу – олус туһалаах үлэ,

Атахпыт былчыннарын эрчийии,

Оттон билигин илиибитинэн дайбаатыбыт,

Биһигини кытта бииргэ онорун.

5.Түмүк

- Оџолоор, бииги бүгүн тугу гынныбытый?
- буоста дьааһыга туохха нааданый?
- Сөбүлээтигит дуо бүгүнгү дьарыкпытын?

Улахан бөлөх оџолоругар бэкээринэџэ экскурсиялааһыны тэрийэн ыытыы кэниспиэгэ

Сыала: Оџолору араас идэлэри кытта салгыы билиһиннэри.

Программа соруктара:

- Оџолору түмэр суолталаах аат тыллары сатаан тутталларыгар үөрэтии(бурдук астар);
- Килиэп астааччы идэтин туһунан билиһиннэри, килиэби ханна, хайдах буһаралларын көрдөрүү;
- Килиэп астааччы үлэтигэр ытыктабылы иитии;
- Килиэпкэ харыстабыллаахтык сыһыаннаһарга иитии, такайыы.

Тылы кытта үлэ: килиэп астааччы, бурдук ас, стеллаж, конвейер, ингэримтиэлээх, оруос, сэлиэһинэ, батуон, үлүһнэриилээх буулка.

1. Оџону үлэџэ матыыптааһын

И.: - Оџолоор, мин билэрбинэн, эһиги төрөппүттэргитин кытта маһаһынна сылдыаргытын олус сөбүлүүгүт. Онно дьоннуг эһиэхэ минньигэһи атылаһан биэрэллэр. Онтон эһиги хаһан эмит, килиэп атылыыр маһаһынна сылдыбыккыт дуо?

И.: - Оџолоор, килиэби ханна буһаралларый?

О.: - Бэкээринэџэ

И.: - Саамай сөп. Бииги дэриэбинэбитигэр бэкээринэџэ килиэби астыллар уонна онно миэстэтигэр атылыыллар. Онтон килиэби ким астыра буолуой?

О.- Биэкэр, килиэп астааччы.

И.- Саамай сөп. Бэкээринэбэ үлэ биир да мүнүүтэ тохтоло суох тигинэччи үлэиир. Килиэп астааччылар түүннэри-күнүстэри, оннооҕор бырааһынньыктарга кытта үлэириллэр. Тоҕо диэтэр, бырааһынньыктарга, биһиги ыалдьыттарбытын сип-сибиэһэй, сып-сымнаҕас килиэбинэн күндүлүөхпүтүн сөп. Килиэп астааччы соҕотох буолбатах, кини көмөлөһөөччүлэрдээх. Исписээлинэй массыыналар көмөлөрүнэн кини килиэби түргэнник астыыр.

2. Сыл туруоруу

Дэ, билигин килиэби хайдах астылларын, эһиги бэйэбит хараххытнан көрүүххүт. Билигин мин эһигини, бэкээринэ үлэтин- хамнаһын билиһиннэрэр баҕаттан экскурсияҕа ынырабын. Экскурсияҕа барыахпын иннинэ, уопастыбаннай миэстэбэ сылдыы бэрээдэгин быраабылатын санаан ааһыабын.

3. Дьарык тэрээһинэ

Оҕолоор, көрүн эрэ, бэкээринэ иһэ сырдык, сылаас, киэн-куон. Бу манна наһаа минньигэс килиэби, булочканы астыллар эбит.

-Килиэп астааччы аата -Наталья Борисовна, кини көмөлөһөөччүтэ Анна Васильевна.

-Наталья Борисовна, биһиги оҕолорбут олус интэриэһиргииллэр, мип-минньигэс, сып-сымнаҕас килиэби хайдах буһаран таһаараргытын. Баһаалыста оҕолорго килиэби астааһын процеһын сиһилии көрдөрөн, кэпсээн биэриэн дуо?

(Килиэп астааччы кэпсээнэ).

-Оҕолоор, Наталья Борисовнаҕа махтаныххайын, кини олус интэриэһинэй кэпсээнин уонна минньигэс килиэбинэн биһигини өрүү күндүлүүрүн иһин. Кини үлэтэ чэпчэкигэ суох эбит.

Мин эрэнэбин, бүгүнгү биһиги бэкээринэбэ экскурсиябытын бары сөбүлээбиккит буолуо диэн. Төрөппүттэргитигэр кэпсээрин- килиэп биһиги

баайбыт. Килиэби буһаран таһаарарга наһаа элбэх бириэмэ, күүс наада эбит, диэн.

4.Түмүк

-Оҕолоор, бүгүн эһиги туох саһаны биллигит?

-Улааттаххытына биэкэр буолуоххутун баһарабыт дуо?

Улахан бөлөххө "Биһиги эдэр килиэп астааччыларбыт" үлэ тэрээһинин ытыты кэниспизгэ.

Сыала: Оҕолору доруоһалаах тиэстэнэн үлэлииргэ үөрэтии; килиэп астааччы туһунан оҕолор билиилэрин ханатыы.

Үлэ соруктара:- Оҕолору тиэстэни кытта үлэлииргэ үөрэтии;

-Оҕолор билиилэрин таһымын үрдэтии, килиэп астааччы идэтин туһунан билиилэрин бигэргэтии;

-Бурдуктан араас кондитерскай астары астыахха сөбүн оҕоҕо өйдөтүү;

-Оҕо холкутук кэпсэтэр дьоһурун, өйүн, болһомтотун, моторикатын салгыы сайыннарыы;

-Килиэп астааччыга, кини үлэтигэр ытыктабылы иитии.

1. Оҕону үлэбэ матыыптааһын

Оҕолоор, мин эһиэхэ таабырын таайтарыахпын баһарабын. Өйдөөн истин. Кини, эһиги утуйа сыттааххытына турар, бурдугу сиидэлиир, оһоҕу кытарыар дылы оттор, сарсыарда килиэбин буһаран бэлэм онорор, кини кимий?

Саамай сөп. Кини биэкэр-килиэп астааччы.

2. Сыал туруоруу

Бүгүн мин уонна эһиги биэкэр оруолун толоруохпут. Бүгүндү биһиги көрсүһүүбүт биэкэр-килиэп астааччы идэтигэр ананыа. Бүгүн биһиги булочка астаан көрүүхпүт.

3. Ньымалар

Бастатан туран, илиибитин кичэйэн суунабыт, ньабайдаммат наадатыттан биһиги халаат кэтэбит, баттахпыт мэхэйдээбэтин уонна тиэстэбитигэр түспэтин диэн былааттанабыт.

Биһиэхэ наада доруоһалаах тиэстэ уонна повидло.

4.Дьарык тэрээһинэ

Сарсыарда аайы биһиги бэкээринэбэ буспут, сибиэхэй килиэби сиибит. Килиэби бэкээринэбэ хайдах астыылларын эһиги көрбүккүт. Оннук дуо? Дьэ онно биһиэхэ кэпсээбиттэрэ дии, килиэптэн ураты кинилэр булочканы, араас бурдук аһы астыылларын. Онтон, оҕолоор, эһиги булочканы төһө сөбүлүүгүтү?

Көрүн эрэ оҕолоор, тиэстэбит сып-сымнаҕас, киһи илиитигэр сыстыбат, наһаа үчүгэй. Доруоһалаах тиэстэ өр, сылаас сиргэ туран үллүөн наада, тоҕо диэтэр, үчүгэйдик үллүбүт тиэстэ буһан табыстабына сып-сымнаҕас буолар. Ол иһин, мин сарсыарда эрдэ тиэстэни охсон бэлэмнээн кэбиспитим. Билигин хас биирдиигитигэр тиэстэни үллэртиэм. Ас астыырбытыгар биһиги өрүү үчүгэйи эрэ саныахтаахпыт, сүрэхпит сылааһын биэриэхтээхпит, оччоҕо киһи астыыр, бэлэмниир аһа олус табыллар. Тиэстэлэрбитин илиибитигэр ылабыт, төгүрүк лэппиэскэ курдук оноробут, кыратык ортотун баттаан биэрэбит. Биһиэхэ маннык халаач тахсан кэллэ. Тиэстэбит ортотугар повидло уурабыт. Бары уурдугут? Маладьыастар. Аны билигин халаачыкпытын эргитэбит. Бу маннык! Бары сатаатыгыт дуо? Кимиэхэ сатамматах, өссө эргитэн биэрин, оччоҕо эбэхээт табыллыа. Эриллэбэс халаачыгы повидлотынан үөһэ уурабыт. Тимир, буһарар лииспитигэр уурталыбыт уонна кухняҕа буһара илдьэбит. Дьэ, булочкаларбыт буһар кэмигэр биһиги үлэлээбит миэстэлэрбитин хомуйабыт. Хомуйан бүттэхпитинэ оонньоохпут.

Оҕолоор, биһиги оонньоур кэммитигэр булочкаларбыт буспуттар. Көрүн эрэ, олус кыраһыабай гына буһан тахсыбыттар. Барыгытын күндүлүүбүн, минньигэстин аһаан!

5.Түмүк

-Оџолоор тиэстэнэн үлэлииргитин сөбүлээтигит дуо?

-Биекэр буолар үчүгэй эбит дуо?

-Оџолоор, бүгүн ылбыт билиигитин ханна туһаныххытын сөбүй?

**«Кыра биекэрдэрбит» дьарык кэниспиэгэ (туустаах тиэстэттэн
сыбаан оноруу)**

Үөрэтэр сорук:

1. Сыбаан оноһуллубут предмети тас өттүн тарбаҕынан дэхсилээн көннөрөргө үөрэтии;
2. Оноһуктары сыбааһыннарынан (оруосаларынан, «кускуурдарынан») киэргэтэргэ үөрэтии;
3. Оноһуктары гуаһынан уруһуйдуурга үөрэтии;
4. Сыбаан оноруу кэмигэр сөптөөхтүк нүксүйбэккэ туттан олорорго, остуолга олус төнкөйбөккө үөрэтии.

Сайыннараар сорук:

1. Оџолор туустаах тиэстэттэн сыбаан онорор дьарыкка интэриэстэрин уһугуннарыы;
2. Сыбаан оноруу араас ньымаларын: хаптатыныны, тэнийтиини, кыра чаастары бэйэ-бэйэлэригэр холбууру сатаан туттар дьоџурдарын сайыннарыы;
3. Тарбахтар моторикаларын сайыннарыы;
4. Кэпсэтэр саналарын сайыннарыы;
5. Кэрэни кэрэхсиир дьоџурдарын сайыннарыы.

Иитэр сорук:

1. Үлэни таптыыр буолууну, окураатынай, лоп-бааччы буолууну, үлэлиир сирин сатаан тэринэр үөрүйэҕи иитии;
2. Биекэр идэтигэр убаастабылы иитии.

Тутгуллар тэрил: туустаах тиэстэ, сыбаан онгорорго аналлаах дуоскалар, стектэр, оҕо ахсаанынан салфеткалар, гуашь, киистэлэр, непроливайка ыстакааннар, кондитерскай оноһуктар хартыыналара.

Бэлэмниир үлэ: биэкэр идэтин туһунан бэсиэдэ, бэкээринэбэ экскурсия, кондитерскай оноһуктар хартыыналарын көрүү, тиэстэни кытары билсии.

Дьарык хаамыыта

Иитээччи: Хоһоону истин.

Мин эгин араас туортары,

Пирожнайдары буһарабын.

Кинилэри сатабыллаахтык буһарыахха наада,

Минньигэс буоларын туһугар.

Бу тыллары ким этиэн сөбүй, оҕолор?

Оҕолор: Кондитер-биэкэр.

Иитээччи: Оннук, оҕолор, ити – кондитер. Оттон ким миэхэ этиэй, кондитер тугу оноруон сөбүй?

Оҕолор: Пирожнайы, туорду, бирээнньиги, килиэби уо.д.а.

Иитээччи: Өйдүөбүң эрэ, биһиги ханнык аһылыгы сөбүлүүбүтүй? (оҕолор эппиэттэрэ).

Оттон тиэстэ хайдах буолааччыный? (үлтүркэй, арангалаах, сдобнай).

Сдобнай тиэстэттэн тугу оноруохха сөбүй? (оҕолор эппиэттэрэ).

(Кондитерскай оноһуктар хартыыналарын көрдөрүү. Иитээччи кинилэр хайдах быһыылаахтык киэргэтиллибиттэригэр оҕолор болҕомтолорун тардар).

Оҕолоор, өссө туустаах тиэстэ диэн баар, бу тиэстэттэн дьонноһу араас оноһуктары онороллор. Бүгүн биһиги туустаах тиэстэнэн үлэлиэхпит.

Иитээччи: Оҕолор, өйдөөң эрэ, биһиги эһигини кытта ханна сылдыбыппытый?

Саамай сөп, биһиги дэриэбинэбит бэкээринэтигэр сылдыбыппыт уонна килиэби уонна атын да кондитерскай оноһуктары хайдах буһараллары кэрбүппүт.

Оттон билигин санаан көрүүбүн, биһиги бөлөхпүт – кондитерскай цех эбит диэн, оттон биһиги дьиннээх кондитер-биэкэрдэр эбиппит диэн. Биһиги куукулаларбытыгар анаан күндүлээһини оноруохпут. Минньигэс бөрүөгү. Бэйэбит миэстэбитигэр барын. Эһиэхэ остуолгутугар тиэстэ куһуога сытар. Кинини хас да чааска үллэриэххэ наада. Саамай улахан куһуоктан бөрүөгү оноруохпут, хаалбыт куһуоктартан киэргэллэри оноруохпут (оруосалары, «кускуурдары» сыбыаххыт).

Оболор тиэстэни кытары үлэлиллэр, үлэ кэмигэр биирдиилээн ыарырбаппыт оҕоҕо көмө оноһулар.

Маладыастар, оболор, эһиэхэ олус үчүгэйдик табыллар. Көрүн эрэ, хайдах курдук кырасыабай бөрүөк буолан табыстай? Билигин бөрүөкпүтүн өссө кырасыабай буоллун диэн ойуулуохпутун наада.

(Бэлэм оноһуктары гуаһынан ойуулулар).

Дьарык түмүгэ

Иитээччи: Оболор, эһиги бүгүн ханна сырыттыгыт? Тугу гынныгыт?

Тугу ордук сөбүлээтигит?

Улахан бөлөххө маһы суулларааччы идэтин кытары билиһиннэри кэниспизгэ

Сыала: Оболору маһы суулларааччы идэтин кытары билиһиннэри. Маһы суулларааччы үлэтин сүрүн процесстарын кытары билиһиннэри. Оболорго бу үлэни дьон убаастыырын өйдөтүү.

Туттуллартэриллэр: Сүгэ, өтүйэ, кааска, хартыыналар.

1.Обону үлэбэ матыптааһын

Бу хоһоону истин:

Тиит тэтини кытта ыалдыбыттар,
Эриэхэлээх мас үүнэр тыата эмиэ мөлтөөбүт,
Харыйалар эмиэ саһарбыттар.
Ыарыыттан кинилэри ким быһыһай?
Биллэн турар, ол үлэ
Мас суулларааччы-маладыас гиэнэ.
Сонно тутта кини
Ыалдыбыт мастары суох гыныа.
Мас суулларааччы доҕордуу биригээдэтин кытары
Дэлээнэлэри барытын кэрийиэ,
Уонна былаан быһыытынан
Наадалаах сиргэ мас умнаһа суоллуо.
Ол кэннэ харыйа,
Тиит уонна сүүс саастаах харыйа
Эһэ чопчу аттыттан
Күүтүүлээх собуокка тийиэхтэрэ.
Онно барыта туох да хаалбакка бүтүө,
Олус да үчүгэй буолуохтара
Сабыс-саһа тэтэрээттэр,
Паарталар уонна харандаастар.
Бу хоһоон ким туһунан буолуой?
Оҕолор, хартыыналары көрүн эрэ.

2. Сыалы туруоруу

Сөп, оҕолор, бүгүн бииһи маһы суулларааччы үлэтин туһунан
кэпсэтиэхпит.

3. Ньымалар

Оҕолор, хартыыналары көрүн эрэ.

4. Билиһиннэриини тэрийии

Оҕолор, маһы суулларааччы диэн былыргы идэлэртэн биридэстэрэ,
былыр улаатан иһэр общиналар элбэхтэн элбэх маска наадыйаллара –

оттукка, тутууга, араас бөбүргөтүүлэри кытаатыннарарга, кэлин – хараабыллары тутарга. Урут маһы суулларааччылар билинни кэмнэ суох буолан эрэр чохчуттары уонна болуоту туттааччылары кытары ыкса үлэлииллэрэ. Маһы суулларааччы үлэтин тэрилэ былыргыттан сүгэ биитэр эрбии буолар этэ. Бу идэни дьон бары убаастыыллара, тобо диэтэххэ, бу үлэ киһи олоҕор кутталлаах этэ. Ол курдук, маһы суулларааччылар дьиэлэриттэн ыраах сылдьан үлэлииллэрэ уонна тыаба олорорго күһэллэллэрэ. Бүгүн биһиэхэ Алёша аҕата – Валерий Алексеевич ыалдьыттыы кэллэ. Кини маһы суулларааччынан үлэлиир уонна эһиэхэ хайдах үлэлиирин, ханнык үнүстүрүмүөннэринэн туттарын кэпсээри гынар.

(Валерий Алексеевич кэпсээнэ).

Оҕолор, ыалдьыппытыгар махтанабын маннык интэриэһинэй кэпсээнин иһин уонна үлэтигэр ситиһини баҕарыабын.

(Иитээччи оҕо төһө сөпкө эппиэттиригэр болҕомтотун уурар, ыарырҕаттахтарына көмөлөһөр. Иһигэр оҕолор төһө интэриэһиргээбиттэрин, кэпсэтиэхтэрин баҕаралларын дуу, суоҕун дуу бэлиэтиир).

5. Түмүк

Оҕолор, биһиги бүгүн тугу биллибит?

- Биһиги бүгүн маһы суулларааччы үлэтин туһунан элбэҕи биллибит, уонна бу үлэбэ туох наада буоларын биллибит.

- Биһиэхэ ким ыалдьыттаата?

- Интэриэһинэй дуо?

Улахан бөлөххө пиэрмэ үлэһиттэрин идэтин билиһиннэри кэниспизгэ

Сыала: Оҕолор сүөһүнү иитээччилэр үлэлэрин, пиэрмэбэ барар үлэ процеһын туһунан билиилэрин систиэмэлээһин. Дьон үлэтигэр убаастабылы иитии.

Тыл саппааһын байыты: Сүөһүнү иитээччи, даһаарка, бэтэринээр. Комбикорм, кыһыаччы, ыыр аппараат.

1. Оџону үлэбэ матыыптааһын

Оџолор, бүгүн биһиэхэ ыалдыттыы ыанньыксыт кэллэ, эһиги кинини билэбит, кини – Ангелина эбээтэ – Галина Гаврильевна.

2.Сыалы туруоруу

Бүгүн биһиги биир сүрүн суолталаах идэ – дайаарка идэтин туһунан кэпсэтиэхпит.

3.Билиһиннэриини тэрийии

Оџолор, хаартыскалары көрүн. Манна туох көстөрүй? Ким тугу кэпсиэн баџарарый?

- Кыһын ынахтар бэлэм аһылыгы аһыыллар. Бу аһылыгы кормоцехха онгороллор. Манна оту, солomonу уонна сиилэһи кыра гына кырбыыллар, битэмиини, тууһу эбэллэр. Манньык аһылык комбикорм диэн ааттанар. Маны таһынан ынахтар оту сииллэр. Хас биирдии ынах аттыгар уулуур иһит баар.

Ыаһын иннинэ ыанньыксыттар ынах эмийин сууйаллар, массаас онгороллор. Сүөһү көрөөччүлэр сааџы күрдьэллэр, ынахтар турар сирдэригэр эпиилкэни куталлар, ыраас уонна кураанах буоллун диэн.

Ынахтары ыан бүтэн баран үүтү улахан иһиккэ куталлар. Ол кэннэ үүтү таһар массыына кэлэр уонна үүтү молокозаводка илдэ барар.

- Галина Гаврильевна, туох дии саныыгыт, сүөһү көрөөччүлэр үлэлэрин туһунан сөпкө кэпсэтибит дуо?

Галина Гаврильевна: Оџолор, эһиги сүөһү иитиитин интэриэһиргиргититтэн мин олус үөрдүм. Мин эһиэхэ хайдах дайаарка буолбутум туһунан кэпсиэхпин баџарабын (Галина Гаврильевна кэпсээнэ).

Оџолор, Галина Гаврильевнаџа махтанаыаџын интэриэһинэй кэпсээнин иһин уонна киниэхэ хоһоонно ааџыаџын.

4.Түмүк

Оџолор, биһиги бүгүн туох сананы биллибит?

- Биһиги бүгүн сүөһүнү иитээччилэр үлэлэрин туһунан элбэџи биллибит.

“Идэ барыта туһалаах, идэ барыта наадалаах тиэмэхэ аналаах түмүктүүр аралдытыы”

Сыала: бииргэ үлэлииргэ баҕа санааны сайыннарыы, үлэбэ тапталы ингэри

Соруктар:

үөрэтии хайысхата:

- оҕолор эт-хаан өтгүнэн сайдыыларын тупсарыы: хапсаҕай, сымса буолууларын, түргэннэрин, тулуурдаах буолууларын;

- бэйэлэрин хамсанар дьобурдарын анал усулуобуйаҕа сөпкө туттар сатабылларын олобурдуу;

- оҕо эмоциональнай туругун, соруудахтары сөпкө онорбутуттан дуоһуйууну ылар дьобурун сайыннарыы;

- оҕо араас идэ туһунан өйдөбүлүн байытыы.

Иитии хайысхата:

- оҕо бэйэтэ онорор, толкуйдуур дьобурун, эппиэтинэстээх буолуутун, улахан дьон үлэтигэр убаастабыллаахтык сыһыаннаһыытын иитии.

Бэлэмниир үлэ: экскурсиялар, бэсиэдэлэр, араас идэ туһунан уус-уран айымньыны ааҕыы, идэлэри кытары сыһыаннаах дидактической оонньуулары ытыты.

Тэриллэр: килиэп 4 куһуога, халбаһы, арыы, сыыр, халпаак. Хаһыаттар, сурунааллар, соруктар. Тутарга аналлаах сымнаҕас кубиктар. Биэдэрэлэр, былааттар. Медсиэстэрэ үнүстүрүмүөннэрэ.

Дьарык хаамыыта:

Ытытааччы: Оҕолоор, дорооболорун. Эһиги өйдөөн көрбүккүт дуо, биһиги тулабытыгар баар тыынар тыыннаах барыта ханнык эмэ дьыаланан дьарыктанарын? Көтөрдөр оҕолоругар анаан уйа туталлар, от быһыһыгар букунуйар кыра кымырдаҕас дьэтигэр солломону соһор, тиин кыһынныга анаан эриэхэ мунньар, тигээйи сибэккиттэн пыльцаны хомуйан мүөтү онорор, оттон тонсоҕой мас умнаһын күүскэ тонсуйан араас буортулаах

үөннэри суох гынар. Соннук дьоннор эмиэ үлэлиллэр. Дьэ туталлар, дьону эмтиллэр, килиэп астыыллар, ас буһараллар... Хас биирдии киһи бэйэтин дьыалатын онорор, хас биирдии киһи бэйэтэ идэлээх.

Бүгүн биһиэхэ араас идэлээх дьон ыалдьытты кэллилэр, кинилэри күн тэнэ мичээрдээммит көрсүөбүн... Кинилэр биһиэхэ бэйэлэрин идэлэрин туһунан кэпсээри кэллилэр. Билсиһибитин саҕалыабын... Бастаан бу хоһоону истин уонна таайын ким туһунан хоһоонуй:

Мин ааммар ким тонсуйарый,
Суон, халын суумкалаах,
Алтан бирээскэтигэр «5» сыыппаралаах,
Эргэ пуорма фуражкалаах?
Ити кини, ити кини,
Ленинград почтальона.

Кырдык, бу хоһоон Ленинград почтальонугар анаммыт, ол эрэри биһиэхэ Бэчинчэбэ бэйэбит эмиэ почтальоннаахпыт. Кинини ытыспыт тыаһынан көрсүөбүн (оҕолор ытыстарын таһыналлар, почтальон тахсар).

Почтальон: Дорооболорун, оҕолор. Мин идэм – почтальон. Мин почтаба үлэлибин. Суруктары, хаһыаттары, суруналлары аадырыстарынан тарҕатабын. Бугун, оҕолор, мин суругу куоскаба илдьэн биэриэхтээхпин, ол гынан баран ол сурукпун алҕас суруктар уонна хаһыаттар быыстарыгар сүтэрэн кэбистим.

Ытааччы: Оҕолоор, почтальонна суруктары уонна сурунааллары сааһылыырыгар көмөлөһүөбүн.

1-кы куонкурус: Суруктары уонна сурунааллары саас-сааһынан наардааһын.

Почтальон: Оҕолор, улахан баһыбаларын, эһиги миэхэ улаханлык көмөлөстүгүт. Ол гынан баран мин оҕолору эрэ көрөбүн, оттон Мурзик куоска оҕото ханна баарый? (Мурзик куоска оҕото тахсар).

Куоска оҕото: Мин бу баарбын, ити сурук миэхэ кэлбит дуо?

Почтальон: Да, эйиэхэ. Мэ, ыл, уонна илиитэ баттаа (суругу биэрэр, интэриэһиргээн арыяллар уонна тётя Куоскаттан суругу ааҕаллар).

Куоска оҕото:

- Мин тапталлаах тётям олус үчүгэй санаалаах, кини ынырыытын ылыныахха наада.

- Биһиги киниэхэ ыалдьыттаабатахпыт ыраатта. Барыабын!

- Бастаан ол эрэри телефоннуохха, ыалдьытты кэлиэхпит диэн этиэххэ.

Телефонунан:

- Күндү тётям, дорообо, суругун иһин махтал, почтальон эн суруккун бүүс-бүтүннүү аҕалан биэрдэ.

- Ыалдьыттата ынырбыккар махтал. Биһиги эйиэхэ баран эрэбит!

Куоска: Күндү оҕом, эйигин олуһун күүтэбин!

(Куоска дьийэтэ, Куоска ыалдьытын көрсөргө бэлэмнэнэр, куоска оҕолото кэлэр).

Ырыа. (куну быһа биһиги, күнү кытта ооньуубут) Толороллор улахан группа оҕолоро

Куоска оҕото:

- Тётя, дорообо! Наһаа да үчүгэй манна эйиэхэ кэлбитим.

Куоска: Дорообо, тоойуом! Мин олус кэтэстим эйигин. Таһырдыа үчүгэй да күн. Оттон билигин баран тыа саҕатыгар оонньоо, сымнаҕас түүгүн сылыт...

(Куоска оҕото тыаҕа барар).

(Куолакал тыаһа иһиллэр, Куоска дьийэтэ умайар).

Оҕолор баһаары умуруорарга көмөлөһөллөр.

(Куоска оҕото ытыыра иһиллэр).

Медсиэстэрэ тахсар.

Медсиэстэрэ: Манна араһа кимиэхэ эрэ көмө наада быһыылаах. Ким эрэ олус санныардык ытыырын истэбин. Мин кимиэхэ көмөлөһүөхпүн сөбүй?

Ыытааччы: Күндү медсиэстэрэ, биһиги куоскабыт оҕото баһаары умуруорарга көмөлөһө сылдьан атабын өлөрдө.

Медсиэстэрэ: Оҕолор, мин эһиэхэ кэлэн иһэн үнүстүрүмүөннэрбин булкуйан кэбиспиһин. Миэхэ көмөлөһүөххүт дуо?

3-с куонкурус: үнүстүрүмүөннэри бул.

Медсиэстэрэ: Оҕолор, наһаа маладьыастаргыт, миэхэ олус көмөлөстүгүт. Билигин миигин эмсэбэлээччигэ илдьин.

Медсиэстэрэ баһаарга эмсэбэлээбиттэргэ көмөлөһөр: тэмпэрэтиирэлэрин кээмэйдиир, атахтарын биинтэлиир.

(Куоска ытыыр, дьэтин аһыйар.)

Ыытааччы: Ытыктабыллаах Куоска, ытаама. Билигин биһиги дьэ туттааччыны ынырыахпыт. Кини кыһыл көмүс илиилээх.

Тутааччы тахсар.

Тутааччы: Оҕолор, дорооболорун. Мин тутууга үлэлибин. Биһиги сана дьэилэри тутабыт. Эһиэхэ мин көмөм наада буоллабына, көмөлөһүөм. Арай миэхэ көмөлөһөөччүлэр наадалар, тугу сатыылларын көрүөм этэ.

3-с куонкурус: «Дьэни тут» диэн эстафета ытыллар: оҕолор тутар матырыйаалтан икки хамаандаҕа арахсан дьэ тутарга күрэхтэһэллэр. Куоска дьэ этэ оноһулунна, көрдөөх муусука тыаһыыр. Куоска бырааһынньыктаары бэлэмнэнэр.

Ас астааччы тахсар.

Ас астааччы: Көрдөөх муусуканы истэбин. Манна арааһа бырааһынньык буолаары гыммыт. Миигинэ суох ыалдыттары кыайан аһатыхтара дуо? үлэбэр мин эбиэти улахан көстүрүүлэлэргэ астыбын, элбэх оҕону тото аһаатарыбын. Миэхэ билигин да туох эрэ баар - бырааһынньык остуолунаабы бородуукталар. Мин биһиги оҕолорбутун бэрэбиэркэлээн көрүөхпүн баҕарабын – эрэсиэптэри төһө билэллэрин. Холобур, бу...

4-с куонкурус. Бутебродтары онорууга куонкурус ытыллар.

Ас астааччы (күрэх бүтүүтэ): Оҕолор, маладьыастаргыт.

Бытааччы: Оџолор, ким билэрий – ханнык утах саамай битэмииннээбий уонна минньигэгий? Сөп, үүт.

Бүгүн биһиэхэ ынах ыаччы ыалдыттыгы кэлбитэ, кураанах илиилээх буолбатах, үүттээх. Ол эрэри, оџолор, киниэхэ көмөлөһүөххэ наада – үүтүүүт угар сиргэ илдьиэххэ наада. Көмөлөһөбүт дуо?

5-с куонкурус: Биздэрэлээх бэлиэтэммит сиргэ диэри сүүр.

Ынах ыаччы: Оџолор маладьыастаргыт, үүт иһиэххитин, куоскаҕытын күндүлүөххүтүн сөп.

Бытааччы: Оџолор эһиэхэ анаан үнкүү бэлэмнээбиттэрэ. «Ийэ көмөлөһөөччүлэрэ».

Бытааччы: Дьэ, бырааһынньыкпыт табылынна быһыылаах. Ыалдыттарбытыгар махтанабыт, көмөбүт иһин. Оџолор, саныаҕын эрэ – бүгүн биһиэхэ кимнээх ыалдыттаатыларый? Ааттатаалаан... (оџолор ыалдыттар идэлэрин ааттыылар).

Ытыктабыллаах ыалдыттар, оџолор эһиэхэ анаан хоһоон ааҕыахтара, кинилэри истиэбин.

Уой, арааһа, туох эрэ олус минньигэс буста быһыылаах... Ээ, ити биһиги кэһиибит сыта дии. Куоска куоска оџотун кытары барыларын остуолга ыңыраллар. Бэчиэннэнэн күндүлүүллэр.

ИККИ ИЙЭ УОННА КЫЫС.

С.Данилов.

Икки ыаллыы ийэ тэлгэхэлэригэр тахсан кэпсэтэ олордулар. Иккиэн күнү быһа үлэлээн, дьиэлэригэр түбүгүрэн сылайбыттар. Иккиэннэрин кыргыттар тэлгэхэҕэ оонньоу сылдыбыттар.

- Ыы, барахсаттарбытыан!- дэспиттэр дьахталлар, ис-истэриттэн үөрэн, сыланньыйан, кыргыттарын көрөн мичээрдэхэ олорон.- Чыычаахтарбыт барахсаттар!
- Кыыһым, Кларам, миигин таптыыр да таптыыр,- диэбит иккис ийэ.
- Чэ, көрүөххэ эрэ, хайалара ордук таптыыр эбитий? – дэспиттэр ийэлэр.- Кэлин эрэ, Клара, Маайа! Ийэлэргитин төһө күүскэ таптыыргытын көрдөрүн эрэ!

Клара, ийэтин моонньуттан кууһан ылан, уураа да уураа, сыллаа да сыллаа буолбут.

- Маамам барахсан! Маамам сыһа. Мин эйиигин таптыыбын ды таптыыбын! – диэмэхтээбит ууруурун быһыгар.

Оттон Маайа ийэтин сүүһүттэн сыллаан ылбыт уонна эппит:

- Ийэм эрэйдээх! Эн сылайбыккын даҕаны! Ийээ, эн олор, сынньан сөп дуо? Ньирэйи мин булан аҕалыам, уокка оттор маһы кыстыам.

Уонна сыһыы диэки сүүрэн элэстэнэн, тэллэҕэ тэлээрэн хаалбыт. Клара, ийэтигэр көтөхтөрөн, биир кэм үрүт- үрдүгэр уураан чубурҕата олорбут.

- Мамочкам! Мин эйиигин күүскэ да күүскэ таптыыбын!

Сыһыттан ньирэйи сылгылаан, хонук маһын кыстаан баран, Маайа тиритэн-хорутан тийиэн кэлбит:

- Үлэбин бүтэрдим, ийээ!
- Оҕом барахсан,- диэбит ийэтэ уонна кыысын сүүһүттэн уураабыт. – Чэ, ба, оонньоо. Мин манна күн уотугар сыламнаан олоруом.

Маайа оонньоу тэбэммит. Клара, ийэтин ньилбэгиттэн түсэн, эмиэ оонньоу сүүрбүт.

- Айыы- ая! Ньирэйим ханна тийдэ буолла? Ньирэйбин көрдүү бардым,- диэбит Клара ийэтэ уонна сылайбыт быһыынан аа-дьуо сыһыы диэки бара турбут.

Икки кыыс уонна икки ийэ.

Икки кыыстан хайалара ийэтин ордук таптыыр эбитий?

ХОҶООННОР

ТУҶА КИҶИТЭ.

С.СомоѢотто

Эбэтиниин иҶит сууйсар,
Олопоско салѢанан.
Түс-бас соѢустук туттар,
ТуҶалаҶар ааттанан.

Тэриэлкэни, булууҶэни
Сотон, дьяарыстаан биэрэр.
Ыскаапка укпат кини
Эбэтэ эрэ тиййэр.

Дьэни, муостаны сотоллор
ИнчэѢэй тирээпкэннэн,
Куулэ хаарын харбыылар
Талах сиппииринэн.

Хостору хомуйан бутээт,
Оонньуурдарын тэлгэтэр,
Олус бүгүрү, сүрэхтээх,
ТуҶа киҶитэ дэнэр.

МИН БЭЙЭМ СУУНАБЫН.

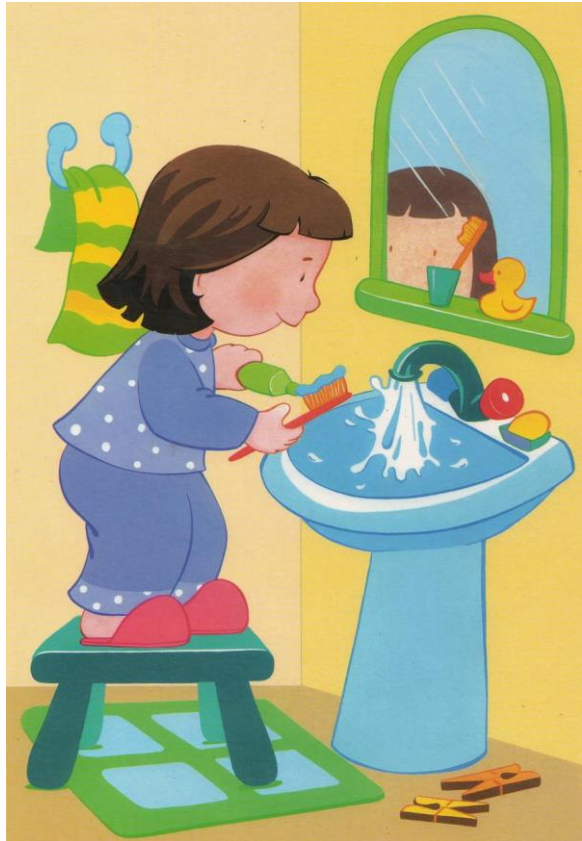
И.Артамонов.

Мин тииспин, илиибин
Кичэйэн суунабын,
Ол кэннэ баттахпын
Аргыйдык тарыбын.

Сиэркилэ иннигэр
Сэрбэллэн турабын.
Кичэйэн бэйэбэр
Көрөбүн танаспын.

Мин бэйэм суунабын,
Суунары таптыбын.
Мин таннар тагастаахпын
Сааһылаан уурабын.

Ол иһин танаспын
Ыраастык тутабын.
Илиибин, сирэйбин
Марайды барбаппын.

ДЕТСАДТААХПЫН.

К. Туйаарыскай

Тиини уйалаах дииллэр,
Куобаҕы хороонноох дииллэр,
Ынҕырыа мүөттүх дииллэр,
Кутуйах хаһаастаах дииллэр,
Оттон биһиги, оҕолоор,
Детсадтаахпыт,
Талбыт астаахпыт.
Аҕаны, ийэни солбуйар
Улахан дьон буолан тахсыахтаахпыт.

ДОКТОР.

К.Туйаарыскай.

Манган суумка сылдырын
Булан бүгүн мин кэттим
Кыраасканнан бисэммин
Кыһыл кириэс онордум.
Көрдөөн-көрдөөн хасыһан,
Градусник булуннум,
Үрүң халпаак кэтэммин
Доктор буола оҕустум.
Иһиллээтим мин Мишка

Плющ тагас сүрэҕин,
Эрэһиинэ куосканы
“Укуоллаатым” атаҕын.
Эмтиир “дьонум” баранан,
Бэйэм ыалдыа оонньоотум.
Градусник кыбынан
Чочум таалан олодум.

ЫАННЫЫКСЫТ.

П.Дмитриев.

Ыыбын, ыыбын
Ыаҕастарбар.
Ынахтарым
Ыанныыйбыттар.
Этэттиибин
Эриэкэйбин.
Чуу-чаа, чуу-чаа,
Чу-ру-лаа!
Ийэм курдук,
Мин куруук
Ыыбын, ыыбын,
Ыллыыбын.

КИМ БУОЛАҒЫН?

Е.Васильев.

Мотуруос буолуоҕум,
Муораннан устуоҕум,
Барыаҕым айанныы
Тус илин, соҕуруу....

Геолог буолуоҕум,
Сир баайын булуоҕум,
Көмүһү көрдүөҕүм,
Хорҕолдьун хостуоҕум,
Туруупка арийыам-
Дойдубун байатыам...

Космонавт буолуоҕум,
Куйаарга тахсыаҕым.
Эйиэхэ ыраахтан

Эбэрдэ ытыаҕым.

Сана суол солуоҕум,
Сулуска барыаҕым...
Улэлиир үчүгэй,
Үөрүүтэ дээлэгэй.

Кэрэхсиир уксэ бэрт,
Ким буолуом биллибэт.
Аан бастаан үөрэниэм,
Анабылбын билиниэм.

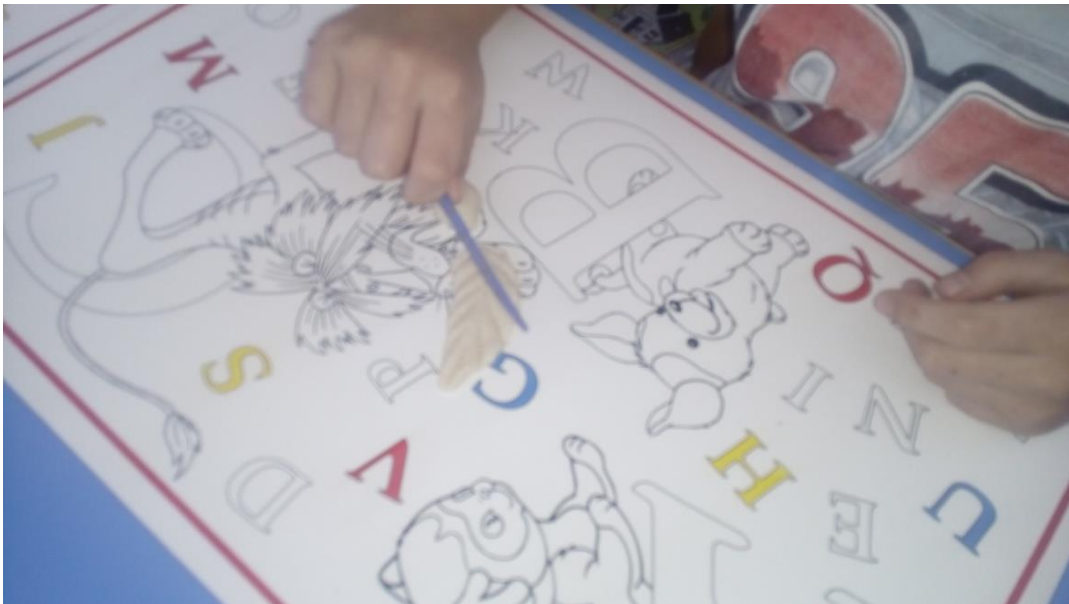

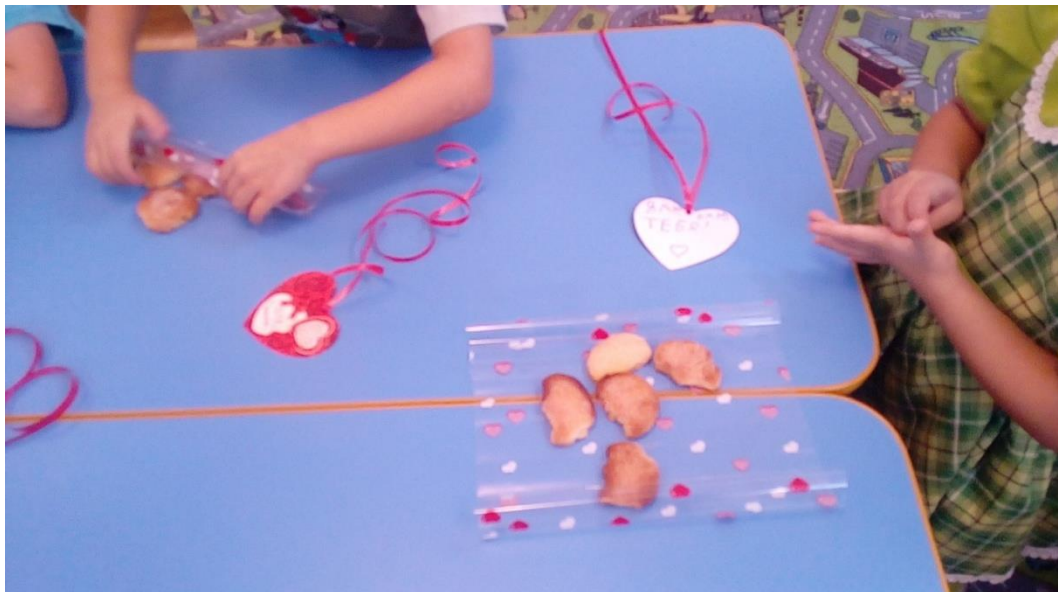

Түмүк

Оболор улахан дьон үлэлэрин туһунан билиилэрин таһыма, ол билии интеллектуальной буолуута уонна научнай өттүнэн сөптөөбө үөрэтии чааһын улаатыннарарыттан буолбакка, оболору кытары үлэ араас хайысхалаахтык барытыттан тутулуктаах: оонньоу быытынан ытытыттан, сэрэгэһиини, үлэбэ угуйууну туттаран, биллэрэр-чинчийэр хайысханы тутуһууттан, таһаарылаах бириинсибинэн салайтарыттан, уус-уран айымньыны аабыттан. Бу барыта оҕо билиэн-көрүүн баһарар санаатын сайыннарыга, кинилэр билиилэрин, сатабылларын, уопуттарын кэнэтиигэ уонна диринэтиигэ тириэрдэр.

ААБАРГА СҮБЭЛЭНЭР ЛИТЕРАТУРА

1. ФЕДЕРАЛЬНЫЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ СТАНДАРТ [Текст]: [приказ Минобрнауки России г.Москва № 1155 от 17.10.2013 г.]
2. КОНЦЕПЦИЯ ДОШКОЛЬНОГО ВОСПИТАНИЯ [Текст] // Дошкольное воспитание. – 1999. -№5. – 10 с.
3. Алешина Н.В. Ознакомление дошкольников с окружающим [Текст]/ Н.В.Алешина. - М.: "Педагогическое Общество России", 2000.- 128с.
4. Алябьева, Е.А. Поиграем в профессии. Книга 1. Занятие, игры, беседы с детьми 5-7 лет [Текст]/ Е.А.Алябьева. – М.: ТЦ Сфера, 2014. – 128с. – (Б-ка воспитателя).
5. Артемова, Л.В., Кудикина, Н.В., Школьная, И.А. Ознакомление детей с трудом взрослых [Текст] / Л.В. Артемова, Н.В. Кудикина, И.А. Школьная. – М.: Просвещение, 2006. – 264с.
6. Крухлет, М. В. Дошкольник и рукотворный мир [Текст]/.-Санкт - Петербург.: Детство- пресс, 2011. – 152 с.
7. Логинова В., Мишарина Л. Формирование представления о труде взрослых/ В.Логинова, Л.Мишарина [Текст]// Дошкольное воспитание.- 2008.- № 10.- С. 56-63.